CORNELIUS NEPOS,

DE VITÂ

EXCELLENTIUM

IMPERATORUM.

EDITIO STEREOTYPA HERHAN.

ARISIIS,

EX TYPOGRAPHIA A. ÉGRON.

1816.

CORNELII NEPOTIS VITA,

A GER. JOAN. VOSSIO CONCINNATA.

CORNELIUS NEPOS, et ante Cæsaris dictaturam, et eo dictatore, et posteà vixit. Hieronymus in Chronico Eusebiano refert illum ad annum Augusti quartum. Nec cuiquam repugnem, colligenti indè, tùm demùm divulgare ea cœpisse opera, quibus maximè inclaruit. Padi erat accola, teste Plinio, lib. 3, cap. 18; undè Catullo epigrammate primo Italus, Ausonio autem, epist. 24, Gallus vocatur : nempè quia Italia Transpadana diceretur Gallia togata. De urbe patriâ quicquam se habere comperti negat Elias Vinetus, in Aus. Idyll. 7. At Veronensem fuisse in Leandri Alberti Italiâ lego : uti et in Cosmographiâ optimi atque amicissimi quondam viri, Pauli Merulæ. Imò, ex Veronensium historicorum syllabo (quem doctissimus amplissimusque Alexander Becellus, Verŏnensis urbis cancellarius, fecit, ac illustrissimus comes Fernandus Nogarola, vir ut genere, ita litterarum studio, nobilissimus, cum V.

Cl. Laurentio Pignorio, atque is mecum communicavit) intelligo natum fuisse Nepotem in Hostiliâ, qui Veronensium vicus est, Tacito, Plinio, Cassiodoro, et Antonino in Itinerario memoratus, hodièque ecclesiasticæ Veronensium jurisdictioni subditus. Historicus hic Ciceronis amicus familiaris à Gellio vocatur lib. 15, cap. 28. Chronica scripsisse testis est idem Gellius, lib. 7, cap. 21. In his pro triplici tempore, ἀδήλῳ, μυθικῷ, καὶ ἱστορικῷ (de quibus ex Varrone et aliis, libro de Arte historicâ diximus) tres videtur scripsisse libros, ac singulis unius temporis narrationem esse complexus. Sanè tres libros fecisse Nepotem, quibus omne ævum comprehenderit, liquidò testatur Catullus initio Hendecasyllaborum. Nec historicum tempus ab eo solum esse tractatum, indicio est illud Ausonii: « Apologos Titiani, et Nepotis Chronica, quasi alios apologos (nam et ipsa instar fabularum sunt), ad nobilitatem tuam misi. » Item ex eo quod Tertullianus in Apologetico adversùs gentes (ubi eum inter antiquitatum commentatores disertim reponit) dicit, haud aliud Saturnum quàm hominem promulgâsse. Quod etiam

Lactantius tradit lib. 1, cap. 13. Reliquit prætereà libros illustrium virorum, quorum Gellius meminit lib. 11, cap. 8, et Servius in 1 Æn. Eorum lib. 1, 15 et 16, citat Charisius. Ex his habemus viginti duos exterarum gentium imperatores. Ceteris libris egisse de Romanis, hæc ejus verba ostendunt in extremâ Hannibalis vitâ : « Sed nos tempus est hujus libri finem facere, et Romanorum explicare imperatores, quò faciliùs, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint, possit judicari. » Operis ejus genuina inscriptio patet ex ultimis hisce præfationis verbis : « Quarè ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro VITAS EXCELLENTIUM IMPERATORUM. » Præter imperatores, seorsìm exarâsse librum de regibus, argumento hæc erunt quæ Timoleontis vitæ subdit : « Hi ferè fuerunt Græciæ gentis duces qui memoriâ digni videantur, præter reges. Namque eos attingere nolumus, quòd omnium res gestæ separatìm sunt relatæ. Neque tamen hi admodùm sunt multi. » Externi imperatores, quos habemus, Æmilii esse Probi à multis creduntur. Qui error indè provenit, quòd librario id fuerit nomen

qui vitas eas partìm suâ, partìm patris et matris manu, scriptas, Theodosio obtulit. Hoc ita esse ostendunt versiculi qui vitis istis præmitti in manuscriptis solent. Ac nec Æmilium, nec Theodosiani ævi quemquam eorum esse librorum auctorem, abundè arguit pura et Romana dictio. Opinetur aliquis, ut Trogus ab Justino, ita ab Æmilio, qui sub Theodosio vixit, in compendium esse redactum Nepotem. Sed aliud suadet operis concinnitas, et illa præfandi ratio, quæ est in Epaminondæ vitâ, ac in Pelopidâ in primis, ubi brevitatem justam pollicetur. Attamen sententia hæc, licèt erronea, minùs periculi habeat, dummodò extra controversiam maneat, Æmilium omnia de purissimis Nepotis fontibus hausisse. Sanè Tulliani esse ævi scriptorem, neque alium quàm Nepotem, tùm veterum aliquot librorum indicio cognoscitur; tùm etiam, quòd ad Pomponium Atticum (cujus idem rogatu de vitâ Catonis librum fecit) vitæ istæ scribantur: utcunquè id in quarto miscellaneorum suorum neget Hieronymus Magius, qui ipsâ Nepotis præfatione satis refellitur. Accedit et altera ratio. Nam in his libris ea legere est,

quæ opus hoc scriptum esse clamant, quo tempore Pompeius et Cæsar plus poterant quàm liberâ in republicâ expediret. Ea Lambinus loca congessit, ut nihil attineat illa hîc reponere. Nec libris istis de viris illustribus solùm persecutus est excellentes imperatores, sed etiam commentationibus claros. Quod argumentum signat B. Hieronymus, præfatione de scriptoribus ecclesiasticis, ubi Nepotem inter eos refert, quorum exemplo acturus sit de iis qui scribendo claruerunt. Egit autem Nepos, tùm de Græcis auctoribus, tùm de Latinis. De Græcis, colligo indè, quòd in Dionis vitâ dicat librum se fecisse de illustribus historicis, in quo inter alia tractârit de Philisto historico. De Latinis argumento sunt plurima. Nam de Terentio egisse, ex Suetonio scimus in Terentii vitâ, Donato perperàm tributâ. Ad hæc, primum de vitâ Ciceronis librum Gellius citat, lib. 15, cap. 28. Eoque ex operę fragmentum Hieronymus adfert, epistolâ ad Pammachium. Imò verisimile est indè esse tùm vitam T. Pomponii Attici, quæ exstat, tùm vitam Catonis, quam istis claudit verbis: « Hujus de vitâ et moribus plura in eo libro

persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. Quarè studiosos Catonis ad illud volumen relegamus. » Apertè indicat, eo nunc de Catone breviùs se agere, quia separatìm de eodem scripserit. Ergo vita illa Catonis, quam paucis perscriptam habemus, majoris est pars voluminis, in quo Romanorum complurium vitæ continerentur. Reliquit etiam Exemplorum libros, quos citant Gellius, lib. 7, cap. 18, et Charisius, lib. 1. Alia quoque ejusdem laudant veteres : sed non item quæ ad historiam pertineant. Nam ex epistolà ejùs ad Ciceronem quædam Lactantius adfert lib 3 Instit. Divin., cap. 15. Quemadmodùm et Ciceronis ad Nepotem epistolæ meminit Tranquillus in Julio, c. 55; Ammianus Marcellinus, initio lib. 26; ac Priscianus, lib. 8. Imò et secundum Ciceronis epistolarum librum ad Nepotem Macrobius citat, lib. 2 Saturn., cap. 1. Quòd si quis fragmenta omnia Nepotis desideret, longè iis colligendis priorum vicit industriam Andreas Schottus. Hermolaüs Barbarus, castigationibus in Plinii lib. 15, cap. 29, censet libellum de viris illustribus, qui Plinio tribui solet, Cornelii Nepotis esse,

haud Plinii. Atque id veteribus codicibus astrui posse asseverat. Etiam Jani hæc Parrhasii sententia fuit. Utrius sit dubitari, ait Vinetus, nec eâ de re statuere quidquam ausus est. Imò aliqui, aut Suetonium, aut Tacitum esse auctorem putârunt : ut indicat Gyraldus, dialogismo 26. Sed omninò sunt Sexti Aurelii Victoris, ut satis nunc constat ex editione Andreæ Schotti. Non dubito interim quin pleraque ex Nepote Victor desumpserit. Nam quod Ludovicus Vives, l. 5 de tradendis disciplinis, Nepotem ait de Græcis solùm ducibus scripsisse, id satis refellitur verbis Nepotis anteà adductis. Vir doctissimus, Jo. Maria Catanæus, Commentario in Plinii lib. 4, epist. 28, quæ ad Severum scripta est, etiam Daretem Phrygium à Nepote translatum arbitratur. Nempè decepit eum vulgaris ἐπιγραφή. Attamen et hîc aqua hæret Vineto, notis in Auson. Idyll. 7. Negat esse qui certi aliquid de translatione hâc ausit affirmare. Atqui omnes, quibus ullum in hisce litteris judicium est, satis vident nec Daretem illum esse genuinum, nec dictionem ejus Augustæam sapere ætatem, sed recentiorem multò. Nepotem autem Cæs.

Augusti obiisse ævo Plinius testatur lib. 9, cap. 39. Atque hoc fortassè impulit Genebrardum ut putaret eum nato jam Christo superstitem fuisse: qui et Jacobum Gualterium, quum primùm tabulas ederet chronographicas, in eam sententiam pertraxit. Sed Nepotem eò usquè ætatem prorogâsse nemo temerè dixerit, qui tanti eum in litteris nominis jam, Tullii, Attici, Catulli temporibus, fuisse cogitârit.

AUCTORIS PRÆFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturæ leve et non satis dignum summorum virorum personis judicent, quum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam, aut in ejus virtutibus commemorari, saltâsse eum commodè, scienterque tibiis cantâsse. Sed hi erunt ferè, qui, expertes litterarum Græcarum, nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi si didicerint non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia majorum institutis judicari, non admirabuntur nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio, quippè quum cives ejus eodem uterentur instituto: at id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi in Græciâ ducitur adolescentulis quàm plurimos habere amatores. Nulla Lacedæmoni tàm est nobilis vidua, quæ non ad scenam eat, mercede conducta. Magnis in

laudibus totâ fuit Græciâ victorem Olympiæ citari; in scenam verò prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos partim infamia, partìm humilia atque ab honestate remota, ponuntur. Contrà ea pleraque nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? Quod multò fit aliter in Græciâ : nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum; neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ gynæconitis appellatur, quò nemo accedit, nisi propinquâ cognatione conjunctus. Sed plura persequi, tùm magnitudo voluminis prohibet, tùm festinatio, ut ea explicem quæ exorsus sum. Quarè ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro vitas excellentium imperatorum.

CORNELIUS NEPOS

DE VITÂ

EXCELLENTIUM

IMPERATORUM,

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM,

LIBER PRIOR.

I. MILTIADES.

Cap. I. *Miltiades, dux colonorum, in itinere à Lemniis irridetur.*

Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, quum et antiquitate generis, et gloriâ majorum, et suâ modestiâ, unus omnium maximè floreret, eâque esset ætate, ut non jam solùm de eo benè sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum qualem cognitum judicârunt; accidit ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere. Cujus generis quum magnus numerus esset, et multi ejus demigrationis peterent societatem, ex his delecti Delphos deliberatum

missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimùm duce uterentur : nam tùm Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus nominatim Pythia præcepit ut Miltiadem sibi imperatorem sumerent; id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso, Miltiades cum delectâ manu classe Chersonesum profectus, quum accessisset Lemnum, et incolas ejus insulæ sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque ut Lemnii suâ sponte facerent postulâsset, illi irridentes responderunt, tùm id se facturos, quum ille, domo navibus proficiscens, vento Aquilone venisset Lemnum : hic enim ventus, à Septentrionibus oriens, adversùm tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades, morandi tempus non habens, cursum direxit quò tendebat; pervenitque Chersonesum.

CAP. II. *Miltiades, Chersoneso potitus, Lemnum capit et Cycladas.*

IBI, brevi tempore barbarorum copiis disjectis, totâ regione quam petierat potitus, loca castellis idonea communivit, multitudinem quam secum duxerat in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minùs in eâ re prudentiâ, quàm felicitate, adjutus est : nam

quum virtute militum devicisset hostium exercitus, summâ æquitate res constituit, atque ipse ibidem manere decrevit. Erat enim inter eos dignitate regiâ, quamvis carebat nomine. Neque id magis imperio quàm justitiâ consecutus. Neque eo seciùs Atheniensibus, à quibus erat profectus, officia præstabat. Quibus rebus fiebat ut non minùs eorum voluntate perpetuò imperium obtineret qui miserant, quàm illorum cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo constitutâ Lemnum revertitur, et ex pacto postulat ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, quum vento Boreâ domo profectus eò pervenisset, sese dedituros : se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tùm Lemnum incolebant, etsi præter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, sed secundâ fortunâ adversariorum capti, resistere ausi non sunt, atque ex insulâ demigrârunt. Pari felicitate ceteras insulas, quæ Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

Cap. III. *Dario Scythis bellum inferente, Miltiades, pontis custos, consilium dat excutiendæ dominationis Persicæ, sed ab Histiæo impeditur.*

Iisdem temporibus, Persarum rex Darius, ex Asià in Europam exercitu trajecto, Scythis bel-

lum inferre decrevit : pontem fecit in Istro flumine, quà copias traduceret; ejus pontis, dùm ipse abesset, custodes reliquit principes quos secum ex Ioniâ et Æolide duxerat, quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia. Sic enim putavit facillimè se Græcâ linguâ loquentes, qui Asiam incolerent, sub suâ retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tùm numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hîc, quum crebri afferrent nuncii malè rem gerere Darium, premique ab Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes ne à fortunâ datam occasionem liberandæ Græciæ dimitterent; nam si cum his copiis, quas secum transportaverat, interiisset Darius, non solùm Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Græci genere, liberos à Persarum futuros dominatione et periculo: et id facilè effici posse; ponte enim rescisso, regem vel hostium ferro, vel inopiâ, paucis diebus interiturum. Ad hoc consilium quum plerique accederent, Histiæus Milesius ne res conficeretur obstitit, dicens, non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire et multitudini, quòd Darii regno ipsorum niteretur dominatio; quo exstincto, ipsos potestate

expulsos civibus suis pœnas daturos. Itaque adeò se abhortere à ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quàm confirmari regnum Persarum. Hujus quum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades, non dubitans, tàm multis conseiis, ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rursùs Athenas demigravit; cujus ratio etsì non valuit, tamen magnoperè est laudanda, quum amicior omnium libertati quàm suæ fuerit dominationi.

CAP. IV. *Dario rege in Græcos movente, auctor suis est Miltiades ut obviàm hosti eant.*

DARIUS autem quum ex Europâ in Asiam rediisset, hortantibus amicis ut Græciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique Datim præfecit et Artaphernem; hisque ducenta peditum millia et decem equitum dedit: causam interserens se hostem esse Atheniensibus, quòd eorum auxilio Iones Sardas expugnâssent, suaque præsidia interfecissent. Præfecti regii, classe ad Eubœam appulsâ, celeriter Eretriam ceperunt, omnesque ejus gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Indè ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem.

Hoc tumultu Athenienses tàm propinquo tàmque magno permoti, auxilium nusquàm nisi à Lacedæmoniis petiverunt; Philippidemque, cursorem ejus generis qui hemerodromi vocantur, Lacedæmonem miserunt, ut nunciaret quàm celeri opus esset auxilio. Domi autem creati decem prætores, qui exercitui præessent; in eis Miltiades: inter quos magna fuit contentio, utrùm mœnibus se defenderent, an obviàm irent hostibus, acieque decernerent. Unus Miltiades maximè nitebatur ut primo quoque tempore castra fierent. Id si factum esset, et civibus animum accessurum, quum viderent de eorum virtute non desperari, et hostes eâdem re fore tardiores, si animadverterent auderi adversùs se tàm exiguis copiis dimicare.

CAP. V. *Miltiades ante sociorum adventum Darium vincit Marathonià pugnà.*

Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit præter Platæensium; ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa sunt; quæ manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate: quo factum est ut plus quàm collegæ Miltiades valuerit. Ejus enim auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fece-

runt; deindè postero die, sub montis radicibus, acie è regione instructâ, novâ arte, vi summâ prælium commiserunt. Namque arbores multis locis erant raræ, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non locum æquum videbat suis, tamen fretus numero copiarum suarum, confligere cupiebat; eòque magis, quòd, priusquàm Lacedæmonii subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, præliumque commisit. In quo tantò plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent; adeòque perterruerunt, ut Persæ non castra, sed naves, peterent. Quâ pugnâ nihil adhuc est nobilius; nulla enim unquàm tàm exigua manus tantas opes prostravit.

CAP. VI. *Miltiades victoriæ præmium accipit.*

CUJUS victoriæ non alienum videtur quale præmium Miltiadi sit tributum docere, quò faciliùs intelligi possit eamdem omnium civitatum esse naturam. Ut populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque causam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti; sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque

huic Miltiadi, qui Athenas totamque Græciam liberavit, talis honos tributus est in porticu quæ Pœcile vocatur, quum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem prætorum numero prima ejus imago poneretur; isque hortaretur milites, præliumque committeret. Idem ille populus, posteaquàm majus imperium est nactus, et largitione magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

CAP. VII. *Miltiades, Pari oppugnatione omissâ, damnatus, in vinculis moritur.*

Post hoc prælium, classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas quæ barbaros adjuverant bello persequeretur; quo imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit: ex his Parum insulam, opibus elatam, quum oratione reconciliare non posset, copias è navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit; deindè, vineis ac testudinibus constitutis, propiùs muros accessit. Quum jam in eo esset ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insulâ conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est: cujus flamma, ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem signum à clas-

siariis regiis datum. Quo factum est ut et Parii à deditione deterrerentur, et Miltiades, timens ne classis regia adventaret, incensis operibus quæ statuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas magnâ cum offensione civium suorum rediret. Accusatus ergo proditionis, quòd quum Parum expugnare posset, à rege corruptus, infectis rebus, à pugnâ discessisset. Eo tempore æger erat vulneribus quæ in oppugnando oppido acceperat. Itaque, quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater ejus Tisagoràs. Causâ cognitâ, capitis absolutus, pecuniâ multatus est. Eaque lis quinquaginta talentis æstimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quòd solvere non poterat, in vincula publica conjectus est, ibique diem obiit supremum.

CAP. VIII. *Vera causa damnationis Miltiadis, metus populi.*

Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit causa damnationis. Namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quæ paucis annis antè fuerat, omnium suorum civium potentiam extimescebant. Miltiades, multùm in imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse privatus, præsertìm quum con-

suetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi omnes illos quos habitârat annos, perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed justus. Non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetuâ in eâ civitate, quæ libertate usa est. Sed in Miltiade erat cum summa humanitas tum mira comitas, ut nemo tàm humilis esset, cui non ad eum aditus pateret: magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Hæc populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quàm se diutiùs esse in timore.

II. THEMISTOCLES.

CAP. I. *Themistocles adolescentiâ ingenioque usus liberiore.*

THEMISTOCLES, Neocli filius, Atheniensis. Hujus vitia ineuntis adolescentiæ magnis sunt emendata virtutibus: adeò ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neoclus generosus fuit. Is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex quâ

natus est Themistocles. Qui quum minùs esset probatus parentibus, (quòd et liberiùs vivebat, et rem familiarem negligebat) à patre exhæredatus est. Quæ contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicâsset sine summâ industriâ non posse eam exstingui, totum se dedidit reipublicæ, diligentiùs amicis famæque serviens. Multùm in judiciis privatis versabatur, sæpè in concionem populi prodibat; nulla res major sine eo gerebatur; celeriterque quæ opus erant reperiebat, facilè eadem oratione explicabat. Neque minùs in rebus gerendis promptus quàm excogitandis erat : quòd *et de instantibus* (ut ait Thucydides) *verissimè judicabat, et de futuris callidissimè conjiciebat.* Quo factum est ut brevi tempore illustraretur.

CAP. II. *Themistocles bello clarus Corcyræo et Persico.*

PRIMUS autem gradus fuit capessendæ reipublicæ, bello Corcyræo : ad quod gerendum prætor à populo factus, non solùm præsenti bello, sed etiam reliquo tempore, ferociorem reddidit civitatem. Nam quum pecunia publica, quæ ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo ut eà pecuniâ classis centum navium ædificare-

tur. Quà celeriter effectâ, primùm Corcyræos fregit, deindè maritimos prædones consectando mare tutum reddidit. In quo cum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantæ saluti fuerit universæ Græciæ, bello cognitum est Persico. Nam quum Xerxes et mari et terrâ bellum universæ inferret Europæ, cum tantis eam copiis invasit, quantas neque anteà neque posteà habuit quisquam : hujus enim classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur; terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. Cujus de adventu quum fama in Græciam esset perlata, et maximè Athenienses peti dicerentur, propter pugnam Marathoniam, miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit ut mœnibus ligneis se munirent. Id responsum quò valeret quum intelligeret nemo, Themistocles persuasit consilium esse Apollinis ut in naves se suaque conferrent, eum enim à Deo significari murum ligneum. Tali consilio probato, addunt ad superiores totidem naves triremes : suaque omnia quæ moveri pòterant, partìm Salaminem, partìm Trœzenem, asportant; arcem sacerdotibus paucis-

que majoribus natu, ac sacra procuranda tradunt, reliquum oppidum relinquunt.

CAP. III. *Themistocles pugnat secundo prælio ad Artemisium.*

HUJUS consilium plerisque civitatibus displicebat, et in terrâ dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti cum Leonidâ Lacedæmoniorum rege, qui Thermopylas occuparent, longiùsque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt, eoque loco omnes interierunt. At classis communis Græciæ trecentarum navium, in quâ ducentæ erant Atheniensium, primùm apud Artemisium, inter Eubœam continentemque terram, cum classiariis regis conflixit: angustias enim Themistocles quærebat, ne multitudine circumiretur. Hinc, etsi pari prælio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere, quòd erat periculum ne, si pars navium adversariorum Eubœam superâsset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est ut ab Artemisio discederent, et adversùm Athenas, apud Salamina, classem suam constituerent.

CAP. IV. *Juxta Salaminem vincitur Xerxes.*

AT Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinùs accessit Astu, idque, nullis defendentibus, in-

terfectis sacerdotibus quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus flammâ perterriti classiarii, quum manere non auderent, et plurimi hortarentur ut domos suas quisque discederent, mœnibusque se defenderent; Themistocles unus restitit, et universos esse pares posse aiebat, dispersos testabatur perituros. Idque Eurybiadi regi Lacedæmoniorum, qui tùm summæ imperii præerat, fore affirmabat. Quem quum minùs quàm vellet moveret, noctu de servis suis quem habuit fidelissimum, ad regem misit, ut ei nunciaret suis verbis, « adversarios ejus in fugâ esse, qui si discessissent, majore cum labore et longinquiore tempore bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur; quos si statìm aggrederetur, brevì universos oppressurum. » Hoc eò valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hâc re auditâ, barbarus nihil doli subesse credens, postridiè alienissimo sibi loco, contrà opportunissimo hostibus, adeò angusto mari conflixit, ut ejus multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo est magis consilio Themistoclis, quàm armis Græciæ.

CAP. V. *Xerxes Europâ pellitur.*

HIC barbarus, etsi malè rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum

his opprimere posset hostes. Interim ab eodem gradu depulsus est. Nam Themistocles, verens ne bellare perseveraret, certiorem eum fecit, id agi, ut pons quem ille in Hellesponto fecerat dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur. Idque ei persuasit. Itaque, quâ sex mensibus iter fecerat, eâdem minùs diebus triginta in Asiam reversus est, seque à Themistocle non superatum, sed conservatum judicavit. Sic unius viri prudentiâ Græcia liberata est, Europæque succubuit Asia. Hæc altera victoria, quæ cum Marathonio possit comparari tropæo: nam pari modo apud Salamina, parvo numero navium, maxima, post hominum memoriam, classis est devicta.

CAP. VI. *Confecto bello, Themistocles muros restituit.*

MAGNUS in hoc bello Themistocles fuit, nec minor in pace. Quum enim Phalereo portu, neque magno neque bono, Athenienses uterentur, hujus consilio triplex Piræi portus constitutus est: isque mœnibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate æquipararet, utilitate superaret. Idemque muros Atheniensium restituit præcipuo periculo suo. Namque Lacedæmonii, causam idoneam nacti, propter barbarorum excursiones, quâ negarent oportere extra Peloponnesum ul-

lam urbem haberi, ne essent loca munita quæ hostes possiderent, Athenienses ædificantes prohibere sunt conati. Hoc longè aliò spectabat atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathoniâ et Salaminiâ, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedæmonii de principatu sibi cum his certamen fore; quarè eos quàm infirmissimos esse volebant. Postquàm audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His præsentibus desierunt, ac se de eâ re legatos ad eos missuros dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus primò profectus est, reliqui legati ut tùm exirent, quum satis altitudo muri exstructa videretur, præcepit: interìm omnes servi atque liberi opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, sive profanus, sive privatus, sive publicus; et undiquè, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum est ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

CAP. VII. *Spartanos arte elusos Themistocles acriter reprehendit.*

THEMISTOCLES autem, ut Lacedæmonem venit, adire ad magistratus noluit, et dedit operam ut

quàm longissimè tempus duceret, causam interponens se collegas exspectare. Quum Lacedæmonii quererentur opus nihilominùs fieri, eumque eâ re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. A quibus quum audiisset non multùm superesse munitionis, ad ephoros Lacedæmoniorum accessit, penes quos summum imperium erat, atque apud eos contendit falsa his esse delata; quarè æquum esse illos bonos viros nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent; intereà se obsidem retinerent. Gestus est ei mos; tresque legati, functi summis honoribus, Athenas missi sunt. Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci: eisque prædixit ut ne priùs Lacedæmoniorum legatos dimitterent, quàm ipse esset remissus. Hos postquàm Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedæmoniorum adiit, et apud eos liberrimè professus est Athenienses, suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos suosque, patrios ac penates, quò faciliùs ab hoste possent defendere, muris sepsisse: neque eos quod inutile esset Græciæ fecisse; nam illorum urbem ut propugnaculum oppositam esse barbaris, apud quam jam bis classis regia fecisset naufragium: Lacedæmonios autem malè

et injustè facere, qui id potiùs intuerentur quod ipsorum dominationi quàm quod universæ Græciæ utile esset. Quarè, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent; aliter illos nunquàm in patriam recepturi.

CAP. VIII. *Themistocles, in exilium ejectus, variâ fugâ agitatur.*

TAMEN non effugit civium suorum invidiam: namque ob eumdem timorem quo damnatus erat Miltiades, testularum suffragiis è civitate ejectus, Argos habitatum concessit. Hîc quum propter multas ejus virtutes magnâ cum dignitate viveret, Lacedæmonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent quòd societatem cum rege Persarum, ad Græciam opprimendam, fecisset. Hoc crimine absens proditionis est damnatus. Id ut audivit, quòd non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum ejus principes civitatis animadvertisset timere ne propter se bellum his Lacedæmonii et Athenienses indicerent, ad Admetum, Molossorum regem, cum quo ei hospitium fuerat, confugit. Hùc quum venisset, et in præsentiâ rex abesset, quò majore religione se receptum tueretur, filiam ejus parvulam arripuit, et cum eâ se in sacrarium, quod summâ colebatur cære-

moniâ, conjecit. Indè non priùs egressus est, quàm rex eum, datâ dextrâ, in fidem reciperet, quam præstitit. Nam quum ab Atheniensibus et Lacedæmoniis exposceretur publicè, supplicem non prodidit, monuitque ut consuleret sibi : difficile enim esse in tàm propinquo loco tutò eum versari. Itaque Pydnam eum deduci jussit, et quod satis esset præsidii dedit. Hâc re auditâ, hic in navem omnibus ignotus ascendit : quæ quum tempestate maximâ Naxum ferretur, ubi tùm Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eò pervenisset, sibi esse pereundum. Hàc necessitate coactus, domino navis quis sit aperit, multa pollicens si se conservâsset. At ille, clarissimi viri captus misericordiâ, diem noctemque procul ab insulâ in salo navem tenuit in ancoris, neque quemquam ex eâ exire passus est. Indè Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit : cui ille pro meritis gratiam posteà retulit.

CAP. IX. *Themistoclis ad Artaxerxem litteræ.*

SCIO plerosque ita scripsisse, Themistoclem, Xerxe regnante, in Asiam transiisse. Sed ego potissimùm Thucydidi credo, quòd ætate proximus erat his qui illorum temporum historiam reliquerunt, et ejusdem civitatis fuit. Is autem

ait ad Artaxerxem eum venisse, atque his verbis epistolam misisse : « Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Graiorum in domum tuam intuli, quum mihi necesse fuit adversùs patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multò plura bona feci, postquàm in tuto ipse, et ille in periculo esse cœpit. Nam quum in Asiam reverti nollet, prælio apud Salamina facto, litteris eum certiorem feci, id agi ut pons quem in Hellesponto fecerat dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur ; quo nuncio ille periculo est liberatus. Nunc autem confugi ad te, exagitatus à cunctâ Græciâ, tuam petens amicitiam : quam si ero adeptus, non minùs me bonum amicum habebis, quàm fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, de quibus tecum loqui volo, annum mihi temporis des, eoque transacto, me ad te venire patiaris. »

Cap. X. *Themistocles linguam Persicam discit; redditus quarumdam urbium accipit à rege; ejus mors et sepultura.*

Hujus rex animi magnitudinem admirans, cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum dedit : quibus adeò eruditus est,

ut multò commodiùs dicatur apud regem verba fecisse, quàm hi poterant qui in Perside erant nati. Hic quum multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Græciam bello oppressurum, magnis muneribus ab Artaxerxe donatus, in Asiam rediit, domiciliumque Magnesiæ sibi constituit. Hanc urbem ei rex donaverat, his usus verbis, *quæ ei panem præberet;* ex quâ regione quinquaginta ei talenta quotannis redibant: Lampsacum, *undè vinum sumeret:* Myuntem, *ex quâ obsonium haberet.* Hujus ad nostram memoriam monumenta manserunt duo; sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus; statuæ in foro Magnesiæ. De cujus morte multis modis apud plerosque scriptum est: sed nos eumdem potissimùm Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiæ morbo mortuum: neque negat fuisse famam venenum suâ sponte sumpsisse, quum se, quæ regi de Græciâ opprimendâ pollicitus esset, præstare posse desperaret. Idem, ossa ejus clàm in Atticâ ab amicis esse sepulta, quoniam legibus non concederetur, quòd proditionis esset damnatus, memoriæ prodidit.

III. ARISTIDES.

CAP. I. *Aristides justus propter virtutem multatur exilio.*

ARISTIDES, Lysimachi filius, Atheniensis, æqualis ferè fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit. Namque obtrectârunt inter se. In his autem cognitum est quantò antistaret eloquentia innocentiæ. Quanquam enim adeò excellebat Aristides abstinentiâ, ut unus post hominum memoriam, quos quidem nos audiverimus, cognomine *Justus* sit appellatus; tamen à Themistocle collabefactus, testulâ illâ, exilio decem annorum multatus est. Qui quidem quum intelligeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem ut patriâ pelleretur, quæsîsse ab eo dicitur quarè id faceret, aut quid Aristides commisisset cur tantâ pœnâ dignus duceretur. Cui ille respondit se ignorare Aristidem, sed sibi non placere quòd cupidè elaborâsset ut præter ceteros justus appellaretur. Hic decem annorum legitimam pœnam non pertulit: nam postquàm Xerxes in Græciam descendit, sexto ferè anno postquàm erat expulsus,

plebiscito in patriam restitutus est. Interfuit autem pugnæ navali apud Salamina, quæ facta est priusquàm pœnâ liberaretur.

CAP. II. *Revocatus Aristides fit prætor; maris imperium Atheniensibus conciliat.*

IDEM prætor fuit Atheniensium apud Platæas, in prælio quo Mardonius fusus, barbarorumque exercitus est interfectus. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum, quàm hujus imperii memoria: justitiæ verò, et æquitatis, et innocentiæ, multa; in primis quòd ejus æquitate factum est, quum in communi classe esset Græciæ simul cum Pausaniâ, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi à Lacedæmoniis transferretur ad Athenienses. Namque, ante id tempus, et mari et terrâ duces erant Lacedæmonii: tùm autem et intemperantiâ Pausaniæ, et justitiâ factum est Aristidis, ut omnes ferè civitates Græciæ ad Atheniensium societatem se applicarent, et adversùs barbaros hos duces deligerent sibi, quò faciliùs repellerent, si fortè bellum renovare conarentur.

CAP. III. *Ærario præest Aristides; pauper moritur.*

AD classes ædificandas exercitusque comparandos, quantùm pecuniæ quæque civitas daret,

Aristides delectus est qui constitueret. Ejus arbitrio quadringenta et sexaginta talenta quotannis Delum sunt collata. Id enim commune ærarium esse voluerunt. Quæ omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. Hic quà fuerit abstinentiâ nullum est certius indicium, quàm quòd, quum tantis rebus præfuisset, in tantâ paupertate decessit, ut quî efferretur vix reliquerit. Quo factum est ut filiæ ejus publicè alerentur, et de communi ærario dotibus datis collocarentur. Decessit autem ferè post annum quartum quàm Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

Cap. I. *Pausanias, Mardonii victor, fit insolens.*

Pausanias Lacedæmonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitæ fuit : nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. Hujus illustrissimum est prælium apud Platæas : namque illo duce Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum, et manu fortis, et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, et viginti millibus equitum, haud ita magnâ manu

Græciâ fugatus est, eoque ipse dux cecidit prælio. Quâ victoriâ elatus, plurima miscere cœpit, et majora concupiscere. Sed primùm in eo est reprehensus, quòd ex prædâ tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo erat hæc sententia, *suo ductu barbaros apud Platæas esse deletos, ejusque victoriæ ergò Apollini donum dedisse*; hos versus Lacedæmonii exsculpserunt, neque aliud scripserunt, quàm nomina earum civitatum quarum auxilio Persæ erant victi.

Cap. II. *Pausanias Byzantium capit; captivos regios remittit.*

Post id prælium, eumdem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum præsidia depelleret. Pari felicitate in eâ re usus, elatiùs se gerere cœpit, majoresque appetere res. Nam quum, Byzantio expugnato, cepisset complures Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis propinquos, hos clàm Xerxi remisit, simulans ex vinculis publicis effugisse; et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus hæc fuisse scripta Thucydides memoriæ prodidit: « Pausanias, dux Spartæ, quos Byzantii ceperat, postquàm pro-

pinquos tuos cognovit, tibi muneri misit; seque tecum affinitate conjungi cupit. Quarè, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam et ceteram Græciam sub tuam potestatem, se adjuvante, redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur. ». Rex, tot hominum salute tàm sibi necessariorum magnoperè gavisus, confestìm cum epistolâ Artabazum ad Pausaniam mittit, in quâ eum collaudat, ac petit ne cui rei parcat ad ea perficienda quæ pollicetur. Si fecerit, nullius rei à se repulsam laturum. Hujus Pausanias voluntate cognitâ, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedæmoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, absolvitur; multatur tamen pecuniâ: quam ob causam ad classem remissus non est.

CAP. III. *Pausaniæ peregrini mores et carcer: Helotes sollicitat.*

AT ille, pòst non multò, suâ sponte ad exercitum rediit, et ibi nòn callidâ, sed dementi ratione, cogitata patefecit. Non enim mores patrios solùm, sed etiam cultum vestitumque, mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medicâ: satellites Medi et Ægyptii sequebantur:

epulabatur more Persarum, luxuriosiùs quàm qui aderant perpeti possent: aditum petentibus conveniendi non dabat: superbè respondebat, et crudeliter imperabat: Spartam redire nolebat. Golonas, qui locus in agro Troade est, se contulerat: ibi consilia cum patriæ tum sibi inimica capiebat. Id postquàm Lacedæmonii resciverunt, legatos ad eum cum scytalâ miserunt, in quâ, more illorum, erat scriptum, *nisi domum reverteretur, se capitis eum damnaturos*. Hoc nuncio motus, sperans se etiam pecuniâ et potentiâ instans periculum posse depellere, domum rediit. Hùc ut venit, ab ephoris in vincula publica conjectus est. Licet enim legibus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit: neque eò magis carebat suspicione; nam opinio manebat eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod *Helotes* vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedæmoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. Sed quòd harum rerum nullum erat apertum crimen quo argui posset, non putabant de tali tàmque claro viro suspicionibus oportere judicari, sed exspectandum dùm se ipsa res aperiret.

CAP. IV. *Pausanias, Tænari in æde Neptuni observatus, se ipsum indicat.*

INTERIM Argilius quidam adolescentulus, quem puerum Pausanias amore venereo dilexerat, quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset aliquid in eâ de se esse scriptum, quòd nemo eorum redîsset qui super tali causâ eòdem missi erant, vincula epistolæ laxavit, signoque detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eâdem epistolâ quæ ad ea pertinebant quæ inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille litteras ephoris tradidit. Non est prætereunda gravitas Lacedæmoniorum hoc loco: nam ne hujus quidem indicio impulsi sunt ut Pausaniam comprehenderent; neque priùs vim adhibendam putaverunt, quàm se ipse indicâsset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, præceperunt. Fanum Neptuni est Tænari, quod violari nefas putant Græci. Eò ille index confugit: in arâ consedit. Hanc juxta, locum fecerunt sub terrâ, ex quo posset audiri si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias ut audivit Argilium confugisse in aram, perturbatus, eò venit; quem quum supplicem Dei videret in arâ sedentem, quærit causæ quid

sit tàm repentini consilii. Huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. Tàntò magis Pausanias perturbatus, orare cœpit ne enunciaret, nec se, meritum de illo optimè, proderet. Quòd si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevâsset, magno ei præmio futurum.

CAP. V. *Pausanias in Chalciæco Minervæ obstruitur, et mox interit.*

His rebus ephori cognitis, satiùs putaverunt in urbe eum comprehendi. Quò quum essent profecti, et Pausanias, placato Argilio, ut putabat, Lacedæmonem reverteretur, in itinere quum jam in eo esset ut comprehenderetur, è vultu cujusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis antè gradibus quàm qui sequebantur, in ædem Minervæ, quæ *Chalciæcus* vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas ejus ædis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, quò faciliùs sub dio interiret. Dicitur eo tempore matrem Pausaniæ vixisse, eamque jam magno natu postquàm de scelere filii comperit, in primis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum ædis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic quum

semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. Cujus mortui corpus quum eòdem nonnulli dicerent *inferri oportere, quò hi qui ad supplicium essent dati*, displicuit pluribus: et procul ab eo loco infoderunt, in quo erat mortuus. Indè posteriùs, dei Delphici responso erutus, atque eodem loco sepultus ubi vitam finierat.

V. CIMON.

CAP. I. *Cimonem è vinculis paternis uxor liberat, mutato matrimonio.*

CIMON, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodùm initio usus est adolescentiæ. Nam quum pater ejus litem æstimatam populo solvere non potuisset, ob eamque causam in publicis vinculis decessisset, Cimon eâdem custodiâ tenebatur, neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, quâ pater multatus esset, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem suam germanam, nomine Elpinicem, non magis amore quàm patrio more ductus. Nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tàm generosus quàm pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone ut eam sibi uxorem daret; id si impetrâsset, se

pro illo pecuniam soluturum. Is quum talem conditionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire; quoniam prohibere posset, se Calliæ nupturam, si ea quæ polliceretur præstitisset. Tali modo custodiâ liberatus Cimon, celeriter ad principatum pervenit.

Cap. II. *Cimonis res gestæ ad Strymona, Amphipolim, Eurymedonta, et rebelles insulas.*

Habebat enim satis eloquentiæ, summam liberalitatem, magnam prudentiam, cum juris civilis, tum rei militaris, quòd cum patre à puero in exercitu fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in suâ tenuit potestate, et apud exercitum plurimùm valuit auctoritate. Primùm, imperator, apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit: oppidum Amphipolim constituit, eòque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterùm apud Mycalen Cypriorum et Phœnicum ducentarum navium classem devictam cepit: eodemque die pari fortunâ in terrâ usus est; namque hostium navibus captis, statìm ex classe copias suas eduxit, barbarorumque uno concursu maximam vim prostravit. Quâ victoriâ, magnâ prædâ potitus, quum domum reverteretur, quòd jam nonnullæ insulæ

propter acerbitatem imperii defecerant, benè animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coëgit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quòd contumaciùs se gesserat, vacuefecit, possessores veteres urbe insulâque ejecit, agros civibus divisit. Thasios opulentiâ fretos suo adventu fregit. His ex manubiis arx Athenarum, quà ad meridiem vergit, est ornata.

Cap. III. *Ostracismo Cimon ejicitur; sed restitutus pace cum Spartanis conciliatâ, in oppugnatione Citii moritur.*

Quibus rebus quum unus in civitate maximè floreret, incidit in eamdem invidiam quam pater suus ceterique Atheniensium principes: nam testarum suffragiis, quod illi *ostracismum* vocant, decem annorum exilio multatus est. Cujus facti celeriùs Athenienses quàm ipsum pœnituit: nam quum ille, forti animo, invidiæ ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedæmonii Atheniensibus indixissent, confestim notæ ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque, post annum quintum quo expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quòd hospitio Lacedæmoniorum utebatur, satiùs existimans eos et cives suos inter se unâ voluntate consentire, quàm armis contendere, Lacedæmonem suâ sponte

est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Pòst neque ita multò, in Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, quum ejus majorem partem insulæ devicisset, in morbum implicitus, in oppido Citio est mortuus.

Cap. IV. *Cimonis summa liberalitas.*

Hunc Athenienses, non solùm in bello, sed in pace diù desideraverunt. Fuit enim tantâ liberalitate, quum compluribus locis prædia hortosque haberet, ut nunquàm in eis custodem imposuerit fructus servandi gratiâ, ne quis impediretur quominùs ejus rebus, quibus vellet, frueretur. Semper eum pedissequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet quod statìm daret, ne differendo videretur negare. Sæpè quum aliquem offensum fortunâ videret minùs benè vestitum, suum amiculum dedit. Quotidiè sic cœna ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes convocaret; quod facere nullum diem prætermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit; complures pauperes mortuos, qui undè efferrentur non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo, minimè est

mirandum si et vita ejus fuit secura, et mors acerba.

VI. LYSANDER.

Cap. I. *Lysander bellum Peloponnesiacum conficit; decemviros civitatibus imponit.*

Lysander Lacedæmonius magnam reliquit sui famam, magis felicitate quàm virtute partam. Athenienses enim in Peloponnesios sexto et vigesimo anno bellum gerentes confecisse apparet. Id quâ ratione consecutus sit latet. Non enim virtute sui exercitûs, sed immodestiâ factum est adversariorum, qui, quòd dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris, relictis navibus, in hostium venerunt potestatem. Quo facto, Athenienses se Lacedæmoniis dediderunt. Hâc victoriâ Lysander elatus, quum anteà semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut ejus operâ in maximum odium Græciæ Lacedæmonii pervenerint. Nam quum hanc causam Lacedæmonii dictitâssent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent, postquàm apud Ægos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quàm ut omnes civitates in suâ te-

neret potestate, quum id se Lacedæmoniorum causâ facere simularet. Namque, undiquè qui Atheniensium rebus studuissent ejectis, decem delegerat in unâquâque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui, aut ejus hospitio contineretur, aut se illius fore proprium fide confirmaret.

CAP. II. *Lysander in Thasios subdolus et crudelis.*

ITA decemvirali potestate in omnibus urbibus constitutâ, ipsius nutu omnia gerebantur: cujus de crudelitate ac perfidiâ satis est unam rem, exempli gratiâ, proferre, ne, de eodem plura enumerando, fatigemus lectores. Victor ex Asiâ quum reverteretur, Thasumque divertisset, quòd ea civitas præcipuâ fide fuerat erga Athenienses, *proindè ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici*, eam pervertere concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultâsset voluntatem, futurum ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis.

. . . .
. . . .

CAP. III. *Lysander Lacedæmoniorum reges tollere et oracula corrumpere conatur. Occiditur à Thebanis, molitiones prodit.*

ITAQUE decemviralem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus, iniit consilia reges Lacedæmoniorum tollere; sed sentiebat id se sine ope deorum facere non posse, quòd Lacedæmonii omnia ad oracula referre consueverant. Primùm itaque Delphos corrumpere est conatus. Quum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus, dixit se vota suscepisse quæ Jovi Ammoni solveret, existimans se Afros faciliùs corrupturum. Hâc spe quum profectus esset in Africam, multùm eum antistites Jovis fefellerunt. Nam non solùm corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedæmona miserunt, qui Lysandrum accusarent, quòd sacerdotes fani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, judicumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio, occisus est à Thebanis apud Haliartum. Quàm verè de eo foret judicatum, oratio indicio fuit, quæ post mortem in domo ejus reperta est, in quâ suadet Lacedæmoniis ut, regià potestate dissolutà, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum; sed ita scripta, ut deorum

videretur congruere sententiæ, quam ille se habiturum, pecuniâ fidens, non dubitabat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur.

CAP. IV. *Lysander semetipsum accusavit per suppositititium libellum.*

ATQUE hoc loco non est prætereundum factum Pharnabazi, satrapis regii. Nam quum Lysander, præfectus classis, in bello multa crudeliter avarèque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit à Pharnabazo ut ad ephoros sibi testimonium daret, quantâ sanctitate bellum gessisset, sociosque tractâsset, deque eâ re accuratè scriberet : magnam enim ejus auctoritatem in eâ re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur : librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum effert laudibus. Quem quum legisset probâssetque, dùm obsignatur, alterum pari magnitudine, tantâ similitudine, ut discerni non posset, signatum subjecit, in quo accuratissimè ejus avaritiam perfidiamque accusârat. Hinc Lysander domum quum rediisset, postquàm de suis rebus gestis apud maximum magistratum quæ voluerat dixerat, testimonii loco librum à Pharnabazo datum tradidit. Hunc, summoto Lysandro, quum ephori

cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

Cap. I. *Alcibiades et vitiis et virtutibus celebris.*

Alcibiades, Cliniæ filius, Atheniensis. In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta. Constat enim inter omnes, qui de eo memoriæ prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. Natus in amplissimâ civitate, summo genere: omnium ætatis suæ multò formosissimus: ad omnes res aptus, consiliique plenus; namque imperator fuit summus mari et terrâ: disertus, ut in primis dicendo valeret; et tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo posset resistere: dives: quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minùs in vitâ quàm victu: affabilis, blandus, temporibus callidissimè inserviens: idem, simul ac se remiserat, nec causa suberat quarè animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans, reperiebatur: ut omnes admirarentur in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tàmque diversam naturam.

CAP. II. *Alcibiadis præceptores : adolescens amatus est, et ipse amavit.*

EDUCATUS est in domo Periclis (privignus enim ejus fuisse dicitur), eruditus à Socrate; socerum habuit Hipponicum, omnium Græcæ linguæ eloquentiâ ditissimum : ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque majora posset consequi, quàm vel fortuna vel natura tribuerat. Ineunte adolescentiâ, amatus est à multis, more Græcorum : in eis à Socrate, de quo mentionem facit Plato in Symposio. Namque eum induxit commemorantem se pernoctâsse cum Socrate, neque aliter ab eo surrexisse ac filius à parente debuerit. Posteaquàm robustior est factus, non minùs multos amavit, in quorum amore, quoad licitum est, odiosa multa delicatè jocosèque fecit : quæ referremus, nisi majora potioraque haberemus.

CAP. III. *Belli dux Alcibiades contra Syracusas in suspicionem venit.*

BELLO Peloponnesiaco, hujus consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt : ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo prætereà collegæ dati, Nicias et Lamachus. Id quum appararetur, priùs quàm classis

exiret, accidit ut unâ nocte omnes Hermæ qui in oppido erant Athenis dejicerentur, præter unum qui ante januam Andocidis erat, Andocidisque Hermes vocatus est. Hoc quum appareret non sine magnâ multorum consensione esse factum, quòd non ad privatam sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quæ libertatem opprimeret populi. Hoc maximè convenire in Alcibiadem videbatur, quòd et potentior et major, quàm privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam operâ forensi suos reddiderat. Quarè fiebat ut omnium oculos, quotiescunquè in publicum prodîsset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solùm in eo spem habebant maximam, sed etiam timorem, quòd et obesse plurimùm et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamiâ, quòd in domo suâ facere mysteria dicebatur; quod nefas erat more Atheniensium: idque non ad religionem, sed ad conjurationem, pertinere existimabatur.

CAP. IV. *Alcibiades domum vocatus devovetur, ideòque Spartanis inservit.*

Hoc crimine in contentionem ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat ut, si quid de se agi vellent, potiùs de præsenti questio haberetur, quàm absens invidiæ crimine accusaretur. Inimici verò ejus, quiescendum in præsenti, quia nocere se ei non posse intelligebant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exîsset, ut sic absentem aggrederentur : itaque fecerunt. Nam postquàm in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quòd sacra violâsset, reum fecerunt. Quâ de re quum ei nuncius à magistratu in Siciliam missus esset, domum ad causam dicendam rediret, essetque in magnâ spe provinciæ benè administrandæ, non parere noluit, et in triremem quæ ad eum deportandum erat missa ascendit; ac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderatâ civium suorum licentiâ, crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clàm se à custodibus subduxit, et indè primùm Elidem, deindè Thebas, venit. Postquàm autem se capitis dam-

natum, bonis publicatis, audivit, et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes à populo coactos ut se devoverent, ejusque devotionis, quò testatior esset memoria, exemplum in pilâ lapideâ incisum esse positum in publico, Lacedæmonem demigravit. Ibi (ut ipse prædicare consueverat) non adversùs patriam, sed inimicos suos, bellum gessit, quòd iidem hostes essent civitati : nam quum intelligerent se plurimùm prodesse reipublicæ, ex eâ ejecisse, plusque iræ suæ quàm utilitati communi paruisse. Itaque hujus consilio Lacedæmonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt : deindè Deceliam in Atticâ munierunt, præsidioque perpetuo ibi posito, in obsidione Athenas tenuerunt. Ejusdem operâ Ioniam à societate averterunt Atheniensium : quo facto, multò superiores bello esse cœperunt.

CAP. V. *Spartanis suspectus Alcibiades ad Tissaphernem venit, et Atheniensium exercitui conciliatur.*

NEQUE verò his rebus tàm amici Alcibiadi sunt facti, quàm timore ab eo alienati. Nam quum acerrimi viri præstantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt ne, charitate patriæ ductus, aliquandò ab ipsis descisceret, et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus ejus interficiendi quærere instituerunt. Id Alcibiadi

diutiùs celari non potuit; erat enim eâ sagacitate, ut decipi non posset, præsertìm quum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem præfectum regis Darii se contulit. Cujus quum in intimam amicitiam pervenisset, et Atheniensium, malè gestis in Siciliâ rebus, opes senescere, contrà Lacedæmoniorum crescere, videret; initio cum Pisandro prætore, quì apud Samum exercitum habebat, per internuncios colloquitur, et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem quo Alcibiades sensu, populi potentiæ non amicus, et optimatum fautor. Ab hoc destitutus, primùm per Thrasybulum Lyci filium ab exercitu recipitur, prætorque fit apud Samum. Pòst, suffragante Theramene, plebiscito restituitur, parique absens imperio præficitur simul cum Thrasybulo et Theramene. Horum imperio, tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedæmonii, qui paulò antè victores viguerant, perterriti, pacem peterent. Victi enim erant quinque præliis terrestribus, tribus navalibus; in quibus ducentas naves triremes amiserant, quæ captæ in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas prætereà urbes Græcas, quæ in orâ sitæ sunt Asiæ, quarum expugnaverant complures: in his Byzantium. Neque minùs

multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quòd in captos clementiâ fuerant usi. Ita prædâ onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

CAP. VI. *Alcibiades, benè domi exceptus, resecratur.*

His quum obviàm universa civitas in Piræum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus conflueret, perindè ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et præsentes secundas res, accidisse ejus operâ. Itaque et Siciliæ amissum, et Lacedæmoniorum victorias, culpæ suæ tribuebant, quòd talem virum è civitate expulissent. Neque id sine causâ arbitrari videbantur; nam postquàm exercitui præesse cœperat, neque terrâ, neque mari, hostes pares esse potuerant. Hic ut navi egressus est, quanquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus præfuerant, simulque venerant in Piræum, tamen illum unum omnes prosequebantur; et, id quod nunquàm anteà usu venerat, nisi Olympiæ victoribus, coronis aureis æneisque vulgo donabatur. Ille lacrymans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. Postquàm Astu venit, concione advocatâ, sic verba fecit,

ut nemo tàm ferus fuerit, quin ejus casum lacrymârit, inimicumque his se ostenderit quorum operâ patrià pulsus fuerat : perindè ac si alius populus, non ille ipse qui tùm flebat, eum sacrilegii damnâsset. Restituta ergo huic sunt publicè bona, iidemque illi Eumolpidæ sacerdotes rursùs resecrare sunt coacti, qui eum devoverant : pilæque illæ, in quibus devotio fuerat scripta, in mare præcipitatæ.

Cap. VII. *Minùs felix Alcibiades in invidiam recidit.*

Hæc Alcibiadi lætitia minùs fuit diuturna. Nam quum ei essent omnes honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse postulàsset ut duo sibi collegæ darentur Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset, classe in Asiam profectus, quòd apud Cymen minùs ex sententià rem gesserat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat ut omnia minùs prosperè gesta ejus culpæ tribuerent, quum eum aut negligenter aut malitiosè fecisse loquérentur; sicut accidit : nam corruptum à regé capere Cymen noluisse arguebant. Itaque huic maximè imputamus malo causam fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis; timebatur enim non minùs quàm diligebatur, ne,

secundâ fortunâ magnisque elatus opibus, tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est ut absenti magistratum abrogarent, et alium in ejus locum substituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se Perinthum contulit; ibique tria castella communivit, Bornos, Byziam, Macrontichos: manuque collectâ, primus Græciæ in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum prædâ locupletari, quàm Graiorum. Quâ ex re creverat cum famâ, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciæ pepererat.

CAP. VIII. *Civibus, quantùm potest, Alcibiades consulit.*

NEQUE tamen à charitate patriæ potuit recedere. Nam quum apud Ægos flumen Philocles prætor Atheniensium classem constituisset suam, neque longè abesset Lysander prætor Lacedæmoniorum, qui in eo erat occupatus ut bellum quàm diutissimè duceret, quòd ipsis pecunia à rege suppeditabatur; contrà Atheniensibus exhaustis, præter arma et naves nihil erat super: Alcibiades ad Atheniensium venit exercitum, ibique, præsente vulgo, agere cœpit, si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare aut pacem petere: Lacedæmonios eò nolle confligere

classe, quòd pedestribus copiis plus quàm navibus valerent : sibi autem esse facile Seuthem regem Thracum deducere, ut eos terrâ depelleret : quo facto, necessariò aut classe conflicturos, aut bellum composituros. Id etsi verè dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit, quòd sentiebat se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum : et si quid secundi evenisset, nullam in eâ re suam partem fore : contra ea, si quid adversi accidisset, se unum ejus delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades, « Quoniam, inquit, victoriæ patriæ repugnas, illud moneo : juxta hostes castra habeas nautica; periculum est enim ne immodestiâ militum nostrorum occasio detur Lysandro nostri opprimendi exercitûs. » Neque ea res illum fefellit : nam Lysander, quum per speculatores comperisset vulgum Atheniensium in terram prædatum exîsse, navesque penè inanes relictas, tempus rei gerendæ non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit.

Cap. IX. *Alcibiades, spe patriæ orbatus, ad Pharnabazum se confert.*

At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tuta eadem loca sibi arbitrans, penitùs in Thra-

ciam se supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillimè suam fortunam occuli posse : falsò. Nam Thraces postquàm eum cum magnâ pecuniâ venisse senserunt, insidias ei fecerunt; qui ea quæ apportavit abstulerunt, ipsum capere non potuerunt. Ille cernens nullum locum sibi tutum in Græciâ, propter potentiam Lacedæmoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeò suâ cepit humanitate, ut eum nemo in amicitiâ antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrygià castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigalis capiebat. Quâ fortunâ Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas Lacedæmoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. Sed videbat id sine rege Persarum non posse fieri, ideòque eum amicum sibi cupiebat adjungi. Neque dubitabat facilè se consecuturum, si modò ejus conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clàm parare, Lacedæmoniis adjuvantibus, sciebat. Id si ei aperuisset, magnam se ab eo initurum gratiam videbat.

Cap. X. *Apud Pharnabazum in insidiis Alcibiades conficitur.*

Hæc quum moliretur, peteretque à Pharnabazo ut ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum quas ipse Athenis constituisset : quarè si suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. His Lacon rebus commotus statuit accuratiùs sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat societatem quæ regi cum Lacedæmoniis esset stare non posse, fœderaque irrita futura, nisi Alcibiadem vivum aut mortuum tradidisset. Non tulit hoc satrapes, et violare clementiam, quàm regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamithren et Bagoam ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygiâ, iterque ad regem pararet. Missi, clàm vicinitati, in quâ tùm Alcibiades erat, dant negotium ut eum interficiant. Illi quum eum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam in quâ quiescebat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent quem manu superari posse diffidebant. Ille autem, sonitu flammæ excitatus, quòd gladius ei erat sub-

ductus, familiaris sui subalare telum eripuit; namque erat cum eò quidam ex Arcadiâ hospes, qui nunquàm discedere voluerat. Hunc sequi se jubet, et id quod in præsentiâ vestimentorum fuit arripuit. His in ignem ejectis, flammæ vim transit. Quem ut barbari incendium effugisse eminùs viderunt, telis missis interfecerunt, caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt. At mulier, quæ cum eo vivere consueverat, muliebri suâ veste contectum ædificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades, annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

CAP. XI. *Alcibiades infamatus et laudatus.*

HUNC, infamatum à plerisque, tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui ejusdem ætatis fuit: Theopompus, qui fuit pòst aliquantò natus, et Timæus; qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo in illo uno consenserunt. Nam ea quæ suprà diximus de eo prædicârunt, atque hoc ampliùs quum Athenis splendidissimâ civitate natus esset, omnes Athenienses splendore ac dignitate vitæ superâsse. Postquàm indè expulsus Thebas venerit, adeò studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset æquipa-

rare : omnes enim Bœotii magis firmitati corporis quàm ingenii acumini inserviunt. Eumdem, apud Lacedæmonios, quorum moribus summa virtus in patientiâ ponebatur, sic duritiei se dedisse, ut parcimoniâ victûs atque cultûs omnes Lacedæmonios vinceret. Fuisse apud Thracas homines vinolentos, rebusque venereis deditos; hos quoque in his rebus antecessisse. Venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari, luxuriosè vivere; horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maximè admirarentur. Quibus rebus effecisse ut, apud quoscunque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc; reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

Cap. I. *Thrasybulus, virtute clarus, patriam à triginta tyrannis liberat.*

Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sine fortunâ ponderanda sit, dubito an hunc primum omnium ponam. Illi sine dubio neminem præfero fide, constantiâ, magnitudine animi, in patriam amore. Nam quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno

patriam liberare : huic contigit ut à triginta oppressam tyrannis è servitute in libertatem vindicaret. Sed nescio quo modo, quum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate præcucurrerunt. Primùm Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quæ ille universa naturali quodam bono fecit lucri. Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortunâ; quòd in prælii concursu abit res à consilio ad vires vimque pugnantium. Itaque jure suo, nonnulla ab imperatore miles, plurima verò fortuna, vindicat, seque his plus valuisse quàm ducis prudentiam, verè potest prædicare. Quarè illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam quum triginta tyranni, præpositi à Lacedæmoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello pepercerat fortuna, partìm patriâ expulissent, partìm interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent; non solùm princeps, sed et solus initio, bellum his indixit.

CAP. II. *Thrasybulus Phylen confugit; Munychiam occupat, parcit civibus.*

HIC enim quum Phylen confugisset (quod est castellum in Atticâ munitissimum), non plus

habuit secum quàm triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Atticorum, hoc robur libertatis clarissimæ civitatis. Neque verò hic contemptus est primò à tyrannis, sed ejus solitudo. Quæ quidem res et illis contemnentibus perniciei, et huic despecto, saluti fuit. Hæc enim illos ad persequendum segnes, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. Quo magis præceptum illud omnium in animis esse debet, *Nihil in bello oportere contemni.* Nec sine causâ dici, *Matrem timidi flere non solere.* Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctæ sunt opes : nam jam tùm illis temporibus fortiùs boni pro libertate loquebantur, quàm pugnabant. Hinc in Piræum transiit, Munychiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti : ab eâque turpiter repulsi, protinùs in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt. Usus est Thrasybulus non minùs prudentiâ quàm fortitudine ; nam cedentes violari vetuit : cives enim civibus parcere æquum censebat ; neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem veste spoliavit : nil attigit, nisi arma quorum indigebat, et quæ ad victum pertinebant. In secundo prælio cecidit Critias, dux tyrannorum, quum quidem adversùs Thrasybulum fortissimè pugnaret.

CAP. III. *Thrasybulus, pace factâ, legem fert oblivionis.*

Hoc dejecto, Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedæmoniorum. Is, inter Thrasybulum et eos qui urbem tenebant, fecit pacem his conditionibus : ne qui, præter triginta tyrannos, et decem qui, posteà prætores creati, superioris more crudelitatis erant usi, adficerentur exilio, neve bona publicarentur : reipublicæ procuratio populo redderetur. Præclarum hoc quoque Thrasybuli, quòd reconciliatâ pace, quum plurimùm in civitate posset, legem tulit : *Ne quis antè actarum rerum accusaretur, neve multaretur.* Eamque illi legem *oblivionis* appellârunt. Neque verò hanc tantùm ferendam curavit, sed etiam ut valeret effecit. Nam quum quidam ex his, qui simul cùm eo in exilio fuerant, cædem eorum vellent cum quibus in gratiam reditum fuerat, publicè prohibuit, et id quod pollicitus erat præstitit.

CAP. IV. *Thrasybulus coronâ olivæ, non aliter ac Pittacus agello modico, contentus fuit. Interficitur.*

Huic pro tantis meritis honoris corona à populo data est, facta duabus virgulis oleaginis. Quæ, quòd amor civium, non vis expresserat,

nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. Benè ergo Pittacus ille, qui septem Sapientûm numero est habitus, quum ei Mitylenæi multa millia jugerum agri muneri darent: « Nolite, rogo vos, inquit, mihi dare quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quarè ex istis nolo ampliùs quàm centum jugera, quæ et meam animi æquitatem et vestram voluntatem indicent: nam parva munera, diutina; locupletia, non propria esse consueverunt. » Illâ igitur coronâ contentus Thrasybulus, neque ampliùs requisivit, neque quemquam honore se antecessisse existimavit. Hic, sequenti tempore, quum prætor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigiliæ, à barbaris, ex oppido noctu eruptione factâ, in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

CAP. I. *Conon Peloponnesio bello egregius bellator.*

CONON, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque ejus opera magni fuit; nam et prætor pedestribus exercitibus præfuit, et præfectus classis res magnas mari gessit. Quas ob causas præcipuus ei honos habitus est. Namque omnibus unus insulis præ-

fuit; in quâ potestate Pharas cepit, coloniam Lacedæmoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello prætor, quum apud Ægos flumen copiæ Atheniensium à Lysandro sunt devictæ. Sed tùm abfuit, eòque pejùs res administrata est: nam et prudens rei militaris et diligens erat imperator. Itaque nemini erat his temporibus dubium, si adfuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

CAP. II. *Conon, adflictis patriæ rebus, Pharnabazo contra Spartanos usui fuit.*

REBUS autem adflictis, quum patriam obsideri audîsset, non quæsivit ubi ipse tutò viveret, sed undè præsidio esset civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum satrapen Ioniæ et Lydiæ, eumdemque generum regis et propinquum; apud quem ut multùm gratiâ valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam quum Lacedæmonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaümque bellatum misissent in Asiam, maximè impulsi à Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitiâ ejus defecerat, et cum Lacedæmoniis coierat societatem, hunc adversùs Pharnabazus habitus est imperator: re quidem verâ exercitui præfuit Conon, ejusque omnia arbitrio gesta

sunt. Hic multùm ducem summum Agesilaüm impedivit, sæpèque ejus consiliis obstitit. Neque verò non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaüm Asiam, Tauro tenùs, regi fuisse erepturum. Qui posteaquàm domum à suis civibus revocatus est, quòd Bœotii et Athenienses Lacedæmoniis bellum indixerant, Conon nihilo seciùs apud præfectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

CAP. III. *Conon, Tissaphernem accusaturus, per litteras agit cum Artaxèrxe.*

DEFECERAT à rege Tissaphernes, neque id tàm Artaxerxi quàm ceteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque admirandum si non facilè ad credendum inducebatur, reminiscens ejus se operâ Cyrum fratrem superâsse. Hujus accusandi gratiâ Conon à Pharnabazo ad regem missus, posteaquàm venit, primùm, ex more Persarum, ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithraustem accessit, seque ostendit cum rege colloqui velle. Nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille inquit: « Nulla mora est : sed tu delibera utrùm colloqui malis, an per litteras edere quæ cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, vene-

rari te regem, quod προσκυνεῖν illi vocant. Hoc si tibi grave est, per me nihilo seciùs, editis mandatis, conficies quod studes.» Tùm Conon: «Mihi verò, inquit, non est grave quemvis honorem habere regi; sed vereor ne civitati meæ sit opprobrio, si, quum ex eâ sim profectus, quæ ceteris gentibus imperare consueverit, potiùs barbarorum quàm illius more fungar.» Itaque quæ volebat huic scripta tradidit.

CAP. IV. *Spartanos Conon vincit apud Cnidum; Græcia liberatur, et mari Athenarum reficiuntur.*

QUIBUS cognitis, rex tantùm auctoritate ejus motus est, ut Tissaphernem hostem judicârit, et Lacedæmonios bello persequi jusserit, et ei permiserit quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius qui optimè suos nôsse deberet; sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret. Hinc, magnis muneribus donatus, ad mare est missus, ut Cypriis et Phœnicibus, ceterisque civitatibus maritimis, naves longas imperaret, classemque, quâ, proximâ æstate mare tueri posset, compararet, dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedæmoniis est nunciatum, non sine curâ rem administrârunt, quòd majus bellum imminere arbitrabantur, quàm si

cum barbaro solùm contenderent. Nam ducem fortem et prudentem regiis opibus præfuturum, ac secum dimicaturum, videbant : quem neque consilio, neque copiis, superare possent. Hâc mente magnam contrahunt classem, proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno prælio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Quâ victoriâ non solùm Athenæ, sed etiam cuncta Græcia, quæ sub Lacedæmoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit; muros dirutos à Lysandro utrosque et Piræi et Athenarum reficiendos curat, pecuniæque quinquaginta talenta, quæ à Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

Cap. V. Conon, Ioniam et Æoliam Atheniensibus restituturus, à Teribazo in vincula conjicitur.

Accidit huic quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secundâ quàm in adversâ esset fortunâ. Nam, classe Peloponnesiorum devictâ, quum ultum se injurias patriæ putaret, plura concupivit quàm efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quòd potiùs patriæ opes augeri quàm regis maluit : nam quum magnam auctoritatem sibi pugnâ illâ navali, quam apud Cnidum fecerat, consti-

tuisset, non solùm inter barbaros, sed etiam inter omnes Græciæ civitates, clàm dare operam cœpit ut Ioniam et Æoliam restitueret Atheniensibus. Id quum minùs diligenter esset celatum, Teribazus, qui Sardibus præerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle, magnâ de re. Hujus nuncio parens, quum venisset, in vincula conjectus; in quibus aliquandiù fuit. Nonnulli eum ad regem abductum, ibique periisse, scriptum reliquerunt. Contra ea, Dinon historicus, cui nos plurimùm de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit. Illud addubitat, utrùm Teribazo sciente, an imprudente, sit factum.

X. DION.

Cap. I. *Dion affinis Dionysiorum, intimus et legatus.*

Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utrâque implicatus tyrannide Dionysiorum. Namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex quâ duos filios Hipparinum et Nysæum procreavit, totidemque filias, Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio, eidem cui regnum reliquit, nuptum dedit; alteram, Areten, Dioni.

Dion autem, præter nobilem propinquitatem generosamque majorum famam, multa alia à naturâ habuit bona. In his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas; magnam corporis dignitatem, quæ non minimùm commendatur; magnas præterea divitias à patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionysio priori, neque minùs propter mores quàm affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ipsi displicebat, tamen salvum illum propter necessitudinem, magis etiam suorum causâ, esse studebat. Aderat in magnis rebus; ejusque consilio multùm movebatur tyrannus, nisi quâ in re major ipsius cupiditas intercesserat. Legationes verò omnes quæ essent illustriores per Dionem administrabantur; quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando, crudelissimum nomen tyranni suâ humanitate tegebat. Hunc à Dionysio missum Carthaginienses suspexerunt, ut neminem unquàm Græcâ linguâ loquentem magis sint admirati.

CAP. II. *Dion impetrat ut Plato adducatur. Regni sperat divisionem.*

NEQUE verò hæc Dionysium fugiebant. Nam quanto esset sibi ornamento sentiebat; quo fiebat, ut uni huic maximè indulgeret, neque eum

secùs diligeret ac filium. Qui quidem, quum Platonem Tarentum venisse fama in Siciliam esset perlata, adolescenti negare non potuit quin eum arcesseret, quum Dion ejus audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnâque eum ambitione Syracusas perduxit. Quem Dion adeò admiratus est atque adamavit, ut se totum ei traderet. Neque verò minùs Plato delectatus est Dione. Itaque quum à Dionysio tyranno crudeliter violatus esset, quippè quem venundari jussisset, tamen eòdem rediit, ejusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius; quo quum graviter conflictaretur, quæsivit à medicis Dion quemadmodùm se haberet. Simulque ab his petiit, « si fortè majori esset periculo, ut sibi faterentur. Nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quòd sororis suæ filios ex illo natos partem regni putabat debere habere. » Id medici non tacuerunt, et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. Hoc æger sumpto, somno sopitus, diem obiit supremum.

CAP. III. *Dion offendit minorem Dionysium; Platonis reditum obtinet; ei Philistus adversatur.*

TALE initium fuit Dionis et Dionysii simultatis; eaque multis rebus aucta est, sed tamen primis temporibus aliquandiù simulata inter eos amicitia mansit. Quumque Dion non desineret obsecrare Dionysium ut Platonem Athenis arcesseret, et ejus consiliis uteretur, ille, qui in aliquâ re vellet patrem imitari, morem ei gessit. Eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quàm tyrannidi. Sed de hoc in eo meo libro plura sunt exposita, qui de historicis conscriptus est. Plato autem tantùm apud Dionysium auctoritate potuit, valuitque eloquentiâ, ut persuaserit tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. A quâ voluntate Philisti consilio deterritus, aliquantò crudelior esse cœpit.

CAP. IV. *Dion Corinthum deportatur; uxor traditur alii; filius corrumpitur.*

QUI quidem quum à Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem suî daret opprimendi, navem ei triremem dedit,

quâ Corinthum deveheretur, ostendens *se id utriusque facere causâ, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum præoccuparet.* Id quum factum multi indignarentur, magnæque esset invidiæ tyranno, Dionysius omnia quæ moveri poterant Dionis in naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat id se, non odio hominis, sed suæ salutis fecisse causâ. Posteà verò quàm audivit eum in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari, Areten Dionis uxorem alii nuptum dedit, filiumque ejus sic educari jussit, ut, indulgendo, turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, priusquàm pubes esset, scorta adducebantur; vino epulisque obruebatur; neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usquè eò vitæ statum commutatum ferre non potuit, postquàm in patriam rediit pater (namque appositi erant custodes qui eum à pristino victu deducerent), ut sese superiore parte ædium dejecerit, atque ita interierit. Sed illùc revertor.

CAP. V. *Dion, Syracusis potitus, tyrannum ad pactionem adigit.*

POSTQUÀM Corinthum pervenit Dion, et eòdem perfugit Heraclides, ab eodem expulsus Dionysio, qui præfectus fuerat equitum, omni ra-

tione bellum comparare cœperunt : sed non multùm proficiebant, quòd multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion, fretus non tàm suis copiis quàm odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis navibus, quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum, centum peditum millibus, profectus oppugnatum; quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeò facilè perculit, ut, post diem tertium quàm Siciliam attigerat, Syracusas introierit. Ex quo intelligi potest *nullum esse imperium tutum, nisi benevolentiâ munitum.* Eo tempore aberat Dionysius, et in Italiâ classem opperiebatur, adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum. Quæ res eum fefellit. Nam Dion iis ipsis qui sub adversarii fuerant potestate regios spiritus repressit, totiusque ejus partis Siciliæ potitus est quæ sub Dionysii potestate fuerat; parique modo urbis Syracusarum, præter arcem et insulam adjunctam oppido. Eòque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: *Siciliam Dion obtineret; Italiam Dionysius; Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat Dionysius.*

6.

CAP. VI. *Dion morte filii tristatur. Heraclidis cæde populum à se alienat.*

HAS tàm prosperas tàmque inopinatas res consecuta est subità commutatio, quòd fortuna, suâ mobilitate, quem paulò antè extulerat, demergere est adorta. Primùm in filio, de quo commemoravi suprà, suam vim exercuit. Nam quum uxorem reduxisset, quæ alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem à perditâ luxuriâ, accepit gravissimum parens vulnus morte filii; deindè ortâ dissentione inter eum et Heraclidem, qui quidem Dioni principatum non concedens, factionem comparavit. Neque is minùs valebat apud optimates, quorum consensu præerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo æquo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secundâ Rhapsodiâ, in quo hæc sententia est: *Non posse benè geri rempublicam multorum imperiis.* Quod dictum magna invidia consecuta est. Namque aperuisse videbatur se omnia in suâ potestate esse velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

CAP. VII. *Dion largitionibus militem conciliat, amittit optimates, tyrannus appellatur.*

QUOD factum omnibus maximum timorem injecit: nemo enim, illo interfecto, se tutum putabat. Ille autem, adversario remoto, licentiùs eorum bona quos sciebat adversùs se sensisse militibus dispertivit. Quibus divisis, quum quotidiani maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse cœpit; neque quò manus porrigeret suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id ejusmodi erat, ut, quum milites reconciliàsset, amitteret optimates. Quarum rerum curâ frangebatur; et, insuetus malè audiendi, non æquo animo ferebat de se ab his malè existimari quorum paulò antè in cœlum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem, offensâ in eum militum voluntate, liberiùs loquebatur, et tyrannum non ferendum dictitabat.

CAP. VIII. *Dion Callicratis insidiis decipitur.*

HÆC ille intuens, quum, quemadmodùm sedaret, nesciret, et quorsùm evaderent, timeret, Callicrates quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo et callidus et ad fraudem acutus, sine ullâ religione ac fide, adit ad Dionem, et ait: cum in magno periculo esse, propter offensionem

populi et odium militum; quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum : quem si invenisset idoneum, facilè omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum, quòd inimici ejus dissidenti suos sensus aperturi forent. Tali consilio probato, excipit has partes ipse Callicrates, et se armat imprudentiâ Dionis. Ad eum interficiendum socios conquirit ; adversarios ejus convenit, conjurationem confirmat. Res, multis consciis quæ gereretur elata, refertur ad Aristomachen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illæ, timore perterritæ, conveniunt cujus de periculo timebant. At ille negat à Callicrate fieri sibi insidias, sed illa quæ agerentur fieri præcepto suo. Mulieres nihilo seciùs Callicratem in ædem Proserpinæ deducunt, ac jurare cogunt nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hâc religione non modò ab incepto non deterritus, sed ad maturandum concitatus est, verens ne priùs consilium aperiretur suum, quàm conata perfecisset.

CAP. IX. *Dion domi suæ die festo occiditur.*

HÂc mente, proximo die festo, quum à conventu remotum se Dion domi teneret, atque in conclavi edito recubuisset, consciis loca mu-

nitiora oppidi tradidit, domum custodibus sepsit, à foribus qui non discederent certos præfecit. Navem triremem armatis ornat, Philocratique fratri suo tradit, eamque in portu agitari jubet, ut si exercere remiges vellet; cogitans, si fortè consiliis obstitisset fortuna, ut haberet quò fugeret ad salutem. Suorum autem è numero Zacynthios adolescentes quosdam elegit, cum audacissimos, tum viribus maximis; hisque dat negotium ut ad Dionem eant inermes; sic ut, conveniendi gratiâ, viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. At illi, ut limen ejus intrârunt, foribus obseratis, in lecto cubantem invadunt, colligant: fit strepitus, adeò ut exaudiri possit foris. Hîc, sicut antè sæpè dictum est, quàm invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, *qui se metui quàm amari malunt,* cuivis facilè intellectu fuit. Namque illi ipsi custodes, si propitiâ fuissent voluntate, foribus effractis servare cum potuissent, quòd illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

CAP. X. *Fit tumultus et cædes : desiderium mortui Dionis sequitur.*

CONFECTÂ cæde, quum multitudo visendi gratiâ introiisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri rumore dilato Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi falsâ suspicione ducti, immerentes, inermes, ut sceleratos occidunt. Hujus de morte ut palàm factum est, mirabiliter vulgi immutata est voluntas. Nam qui vivum eum tyrannum vocitârant, eumdem liberatorem patriæ, tyrannique expulsorem prædicabant. Sic subitò misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cuperent redimere. Itaque in urbe, celeberrimo loco elàtus publicè, sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus, quartum post annum quàm ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI. IPHICRATES.

CAP. I. *Iphicrates nobilis disciplinâ militari.*

IPHICRATES, Atheniensis, non tàm magnitudine rerum gestarum, quàm disciplinâ militari

nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solùm ætatis suæ cum primis compararetur, sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multùm verò in bello est versatus, sæpè exercitibus præfuit, nusquàm culpâ malè rem gessit, semper consilio vicit, tantùmque eo valuit, ut multa in re militari partìm nova attulerit, partìm meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit: quum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis, uterentur; ille è contrario peltam pro parmâ fecit, à quo posteà *peltastæ* pedites appellantur, ut ad motus concursusque essent leviores. Hastæ modum duplicavit, gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit, et, pro ferreis atque æneis, lineas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit. Nam, pondere detracto, quod æquè corpus tegeret, et leve esset, curavit.

Cap. II. *Iphicrates bellum gessit cum Thracibus; Lacedæmonios fugavit; Persarum conductitiis præfuit; Epaminondam retardavit.*

Bellum cum Thracibus gessit: Seuthen, socium Atheniensium, in regnum restituit. Apud Corinthum tantâ severitate exercitui præfuit, ut nullæ unquàm in Græciâ neque exercitatiores co-

piæ, neque magis dicto audientes fuerint duci; in eamque consuetudinem adduxit, ut, quum prælii signum ab imperatore esset datum, sine ducis operâ sic ordinatæ consisterent, ut singuli à peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu, *Moram* Lacedæmoniorum intercepit: quod maximè totâ celebratum est Græciâ. Iterùm eodem bello omnes copias eorum fugavit: quo facto magnam adeptus est gloriam. Quum Artaxerxes Ægyptio regi bellum inferre voluisset, Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem, quem præficeret exercitui conductitio, cujus numerus duodecim millium fuit. Quem quidem sic omni disciplinâ militari erudivit, ut quemadmodùm quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Græcos in summâ laude fuerint. Idem, subsidio Lacedæmoniis profectus, Epaminondæ retardavit impetus; nam nisi ejus adventus appropinquâsset, non priùs Thebani Spartâ abscessissent, quàm captam incendio delêssent.

CAP. III. *Iphicratis dotes, et filii exprobratio de uxore barbarâ.*

FUIT autem et animo magno et corpore, imperatoriâque formâ, ut ipso aspectu cuivis injiceret admirationem suî: sed in labore remissus nimis,

parùmque patiens, ut Theopompus memoriæ prodidit; bonus verò civis, fideque magnâ. Quod cum in aliis rebus declaravit, tum maximè in Amyntæ Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccæ et Philippi, cum his duobus liberis, Amyntâ mortuo, ad Iphicratem confugit, ejusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Causam capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Timotheo: eoque judicio est absolutus. Menesthea filium reliquit ex Thressâ natum, Coti regis filiâ. Is quum interrogaretur *utrùm pluris patrem matremne faceret; Matrem*, inquit. Id quum omnibus mirum videretur, at ille, *Meritò*, inquit, *facio; nam pater, quantùm in se fuit, Thracem me genuit; contra mea mater, Athenienseem.*

XII. CHABRIAS.

Cap. I. *Chabrias, novo pugnandi modo invento, gloriam adeptus est.*

Chabrias, Atheniensis. Hic quoquè in summis habitus est ducibus, resque multas memoriâ dignas gessit. Sed ex his elucet maximè inventum ejus in prælio quod apud Thebas fecit, quum Bœotiis subsidio venisset. Namque in eâ victoriâ fidente summo duce Agesilao, fugatis jam

ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto, projectâque hastâ, impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaüs intuens, progredi non est ausus, suosque jam incurrentes tubâ revocavit. Hoc usquè eò in Græciâ famâ celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quæ publicè ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum est ut posteà athletæ ceterique artifices his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

CAP. II. *Res Chabriæ cum Nectanebo Ægyptio, Evagorâ Cyprio, etc.*

CHABRIAS autem multa in Europâ bella administravit, quum dux Atheniensium esset: multa in Ægypto suâ sponte gessit; nam Nectanebum adjutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publicè, ab Atheniensibus Evagoræ adjutor datus: neque priùs indè discessit quàm totam insulam bello devinceret. Quâ ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interìm bellum inter Ægyptios et Persas conflatum est: et Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant: Lacedæmonii cum Ægyptiis, à quibus magnas prædas Agesilaüs rex eorum

faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nullâ Agesilao cederet, suâ sponte eos adjutum profectus, Ægyptiæ classi præfuit, pedestribus copiis Agesilaüs.

CAP. III. *Chabrias revocatur ex Ægypto domum: propter invidiam abest.*

Tùm præfecti regis Persiæ legatos miserunt Athenas questum quòd Chabrias adversùm regem bellum gereret cum Ægyptiis. Athenienses diem certam Chabriæ præstituerunt, quam ante, domum nisi redîsset, capitis se illum damnaturos denuntiârunt. Hoc ille nuncio Athenas rediit, neque ibi diutiùs est moratus quàm fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum, quòd et vivebat lautè et indulgebat sibi liberaliùs quàm ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriæ comes sit, et libenter de iis detrahant quos eminere videant altiùs, neque animo æquo pauperes alienam opulentium intueantur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimùm aberat. Neque verò solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes ferè principes fecerunt idem; quòd tantùm se ab invidiâ putabant abfuturos, quantùm à conspectu suorum recessissent. Ita-

que Conon plurimùm Cypri vixit, Iphicrates in Thraciâ, Timotheus Lesbi, Chares in Sigæo. Dissimilis quidem Chares horum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

CAP. IV. *Chabrias periit bello desertus à suis.*

CHABRIAS autem periit bello sociali, tali modo : oppugnabant Athenienses Chium ; erat in classe Chabrias privatus, sed omnes qui in magistratu erant auctoritate anteibat; eumque magis milites, quàm qui præerant, aspiciebant. Quæ res ei maturavit mortem. Nam dùm primus studet portum intrare, et gubernatorem jubet eò dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Quum enim eò penetrâsset, ceteræ non sunt secutæ. Quo facto, circumfusus hostium concursu, quum fortissimè pugnaret, navis, rostro percussa, cœpit sidere. Hinc quum refugere posset si se in mare dejecisset, quòd suberat classis Atheniensium quæ exciperet natantem, perire maluit, quàm, armis abjectis, navem relinquere in quâ fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille, *præstare honestam mortem turpi vitæ existimans*, cominùs pugnans, telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

Cap. I. *Timotheus describitur. Ejus res gestæ.*

Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. Hic à patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus, neque minùs civitatis regendæ. Multa hujus sunt præclarè facta, sed hæc maximè illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit; Samum cepit, in quâ oppugnandâ, superiori bello Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant. Hanc ille sine ullâ publicâ impensâ populo restituit. Adversùs Cotyn bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta prædæ in publicum detulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est; à quo quum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quàm id sumere cujus partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Erichthonem et Sestum.

Cap. II. *Victis Lacedæmoniis, Timotheo statua posita.*

Idem classi præfectus, circumvehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eo-

rum fugavit. Corcyram sub imperium Atheniensium redegit: sociosque idem adjunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas, omnesque eas gentes quæ mare illud adjacent. Quo facto Lacedæmonii de diutinâ contentione destiterunt, et suâ sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt, pacemque his legibus constituerunt, ut *Athenienses mari duces essent*. Quæ victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ, ut tùm primùm aræ *Paci publicæ* sint factæ, eique deæ pulvinar sit institutum. Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publicè statuam in foro posuerunt; qui honos huic uni ante hoc tempus contigit, ut quum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxtà posita recens filii veterem patris renovavit memoriam.

CAP. III. *Timotheus senex, Menestheo in consilium datus, accusatus, damnatus.*

Hic quum esset magno natu, et magistratus gerere desîsset, bello Athenienses undiquè premi sunt cœpti. Defecerat Samus; descierat Hellespontus; Philippus jam tunc valens Macedo multa moliebatur; cui oppositus Chares quum esset, non satis in eo præsidii putabatur. Fit Menestheus prætor, filius Iphicratis, gener Timothei, et ut ad bellum proficiscatur decerni-

tur. Huic in consilium dantur duo, usu et sapientiâ præstantes, quorum consilio uteretur, pater et socer: quòd in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset per eos amissa posse recuperari. Hi quum Samum profecti essent, et eòdem Chares, eorum adventu cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur, accidit, quum ad insulam appropinquarent, ut magna tempestas oriretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt. At ille, temerariâ usus ratione, non cessit majorum natu auctoritati, et, ut si in suâ navi esset fortuna, quò contenderat pervenit; eòdemque ut sequerentur, ad Timotheum et Iphicratem nuncium misit. Hinc malè re gestâ, compluribus amissis navibus, eòdem undè erat profectus se recepit, litterasque Athenas publicè misit, sibi proclive fuisse Samum capere, nisi à Timotheo et Iphicrate desertus esset. Ob eam rem in crimen vocabantur: populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiæ, domum revocat: accusantur proditionis. Hoc judicio damnatur Timotheus, lisque ejus æstimatur centum talentis. Ille, odio ingratæ civitatis coactus, Chalcidem se contulit.

Cap. IV. *Timothei filius muros reficere cogitur. Fides Jasonis.*

Hujus post mortem, quum populum judicii sui pœniteret, mulctæ novem partes detraxit, et decem talenta Cononem filium ejus, ad muri quamdam partem reficiendam, jussit dare. In quo fortunæ varietas est animadversa: nam quos avus Conon muros, ex hostium prædâ, patriæ restituerat, eosdem nepos, cum summâ ignominiâ familiæ, ex suâ re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatæ sapientisque vitæ quum pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti, quòd ex eo facilè conjici poterit, quàm carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus causam diceret, non solùm amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam in eis Jason tyrannus, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic quum in patriâ sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo præsidio venit: tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire, quàm Timotheo de famâ dimicanti deesse. Hunc adversùs tamen Timotheus posteà, populi jussu, bellum gessit, patriæque sanctiora jura, quàm hospitii, esse duxit. Hæc extrema fuit ætas imperatorum Atheniensium,

Iphicratis, Chabriæ, Timothei : neque, post illorum obitum, quisquam dux in illâ urbe fuit dignus memoriâ.

XIV. DATAMES.

CAP. I. *Datames, barbarorum clarissimus, bello Artaxerxis contra Cadusios paternam provinciam, Ciliciæ partem, meruit.*

VENIO nunc ad fortissimum virum maximique consilii omnium barbarorum, exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare et Hannibale; de quo hoc plura referemus, quòd et obscuriora sunt ejus gesta pleraque, et ea, quæ prosperè ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantùm non omnes superabat, acciderunt. Quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. DATAMES patre Camissare natione Care, matre Scythissâ natus, primùm militum numero fuit apud Artaxerxem eorum qui regiam tuebantur. Pater ejus Camissares, quòd et manu fortis et bello strenuus, et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam Ciliciæ, juxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames, militare munus fungens, primùm qualis esset aperuit bello quod

rex adversùs Cadusios gessit. Namque hîc multis millibus interfectis, magni fuit ejus opera. Quo factum est ut, quum in eo bello cecidisset Camissares, paterna ei traderetur provincia.

CAP. II. *Datames Thyum vivum capit.*

PARI se virtute posteà præbuit, quum Autophradates, jussu regis, bello persequeretur eos qui defecerant. Namque ejus operâ hostes, quum castra jam intrâssent, profligati sunt, exercitusque reliquus conservatus regis est. Quâ ex re majoribus rebus præesse cœpit. Erat eo tempore Thyus, dynastes Paphlagoniæ, antiquo genere natus à Pylæmene illo quem Homerus Troïco bello à Patroclo interfectum ait. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit, eique rei præfecit Datamen propinquum Paphlagonis; namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam, Datames omnia primùm experiri voluit, ut, sine armis, propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine præsidio, quòd ab amico nullas vereretur insidias, penè interiit: nam Thyus eum clàm interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis: ea, quid ageretur, resciit, filiumque monuit. Ille fugâ periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo,

quum ab Ariobarzane, præfecto Lydiæ et Ioniæ, totiusque Phrygiæ, desertus esset, nihilo segniùs perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore et liberis.

CAP. III. *Datames Thyum captum, insolito ornatu, regi adducit. Copiis contra Ægyptios præficitur.*

CUJUS facti ne priùs fama ad regem, quàm ipse, perveniret, dedit operam. Itaque, omnibus insciis, eò ubi erat rex venit, posteroque die Thyum, hominem maximi corporis, terribilique facie, quòd et niger et capillo longo, barbâque erat prolixâ, optimâ veste contexit, quam satrapæ regii gerere consueverant. Ornavit etiam torque atque armillis aureis, ceteroque regio cultu. Ipse agresti duplicique amiculo circumdatus, hirtâque tunicâ, gerens in capite galeam venatoriam, dextrâ manu clavam, sinistrâ copulam, vinctum ante se Thyum agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem quum omnes prospicerent propter novitatem ornatûs, ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus; fuit nemo non qui agnosceret Thyum, regique nunciaret. Primò non accredidit. Itaque Pharnabazum misit exploratum: à quo ut rem gestam comperit, statìm admitti jussit, magnoperè delectatus cum facto, tum ornatu:

in primis quòd nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnificè Datamen donatum ad exercitum misit, qui tùm contrahebatur duce Pharnabazo et Tithrauste ab bellum Ægyptium, parique eum atque illos imperio esse jussit. Posteà verò quàm Pharnabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

Cap. IV. *Datames revocatus Aspim Cappadocem capit.*

Hic quum maximo studio compararet exercitum, Ægyptumque proficisci pararet, subitò à rege litteræ sunt ei missæ, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat: quæ gens jacet supra Ciliciam, confinis Cappadociæ. Namque Aspis saltuosam regionem castellisque munitam incolens, non solùm imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat, et quæ regi portarentur abripiebat. Datames, etsi longè aberat ab his regionibus, et à majore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus, navem conscendit; existimans, id quod accidit, faciliùs se imprudentem et imparatum parvâ manu oppressurum, quàm paratum, quamvis magno exercitu. Hâc delatus, in Ciliciam egressus, indè dies noctesque iter faciens, Taurum

transiit, eòque quò studuerat venit. Quærit quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longè abesse, profectumque eum venatum; quem dùm speculatur, adventûs ejus causa cognoscitur. Pisidas, cum iis quos secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma capit, suos sequi jubet, ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit, atque à conatu resistendi deterritus, sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

Cap. V. *Datames, aulicorum insidias edoctus, Cappadociam sibi et Paphlagoniam occupat.*

Hæc dùm geruntur, Artaxerxes, reminiscens à quanto bello ad quàm parvam rem principem ducum misisset, se ipsum reprehendit, et nuncium ad exercitum Acen misit, quòd nondùm Datamen profectum putabat, qui ei diceret ne ab exercitu discederet. Hic, priusquàm perveniret quò erat profectus, in itinere convenit qui Aspim ducebant. Quâ celeritate quum magnam benevolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, quòd illum unum pluris quàm se omnes fieri videbant: quo facto, cuncti ad eum opprimendum consenserunt. Hæc Pandates, gazæ custos regiæ, ami-

cus Datami, perscripta ei mittit, in quibus docet « eum magno fore periculo, si quid, illo imperante in Ægypto, adversi accidisset. Namque eam esse consuetudinem regum, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunæ suæ : quo facilè fieri ut impellantur ad eorum perniciem quorum ductu res malè gestæ nunciëntur : illum hòc majore fore in discrimine, quòd quibus rex maximè obediat eos habeat inimicissimos. » Talibus ille litteris cognitis, quum jam ad exercitum Acœum venisset, quòd non ignorabat ea verè scripta, desciscere à rege constituit. Neque tamen quidquam fecit quod fide suâ esset indignum : nam Androclem Magnetem exercitui præfecit; ipse cum suis in Cappadociam discedit, conjunctamque huic Paphlagoniam occupat, celans quâ voluntate esset in regem. Clàm cum Ariobarzane fácit amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit.

Cap. VI. *Datames filium in Pisidas mittit, quos soceri perfidiam ultus superat.*

Sed hæc propter hiemale tempus minùs prosperè succedebant. Audit Pisidas quasdam copias adversùs se parare. Filium eò Arsideum cum exercitu mittit. Cadit in prælio adolescens :

proficiscitur eò pater non ita cum magnâ manu, celans quantum vulnus accepisset; quòd priùs ad hostem pervenire cupiebat, quàm de malè re gestâ fama ad suos perveniret, ne, cognitâ filii morte, animi debilitarentur militum. Quò contenderat pervenit, hisque locis castra ponit, ut neque circumveniri multitudine adversariorum posset, neque impediri quominùs ipse ad dimicandum manum haberet expeditam. Erat cum eo Mithrobarzanes, socer ejus, præfectus equitum. Is, desperatis generi rebus, ad hostes transfugit. Id Datames ut audivit, sensit, si in turbam exîsset ab homine tàm necessario se relictum, futurum ut ceteri consilium sequerentur. In vulgus edit: « Suo jussu Mithrobarzanem profectum pro perfugâ, quò faciliùs receptus hostes interficeret. Quarè relinqui eum non par esse, sed omnes confestìm sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent resistere, quum et intra vallum et foris cæderentur. » Hâc re probatâ exercitum educit: Mithrobarzanem persequitur, qui dùm ad hostes pervenerat, Datames signa inferri jubet. Pisidæ, novâ re commoti, in opinionem adducuntur perfugas malâ fide compositòque fecisse, ut, recepti, essent majori calamitati. Primùm eos adoriuntur. Illi, quum quid ageretur, aut quarè

fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare ad quos transierant, ab hisque stare quos reliquerant. Quibus, quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit, primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit et hostes profligavit; et quod ad suam perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit: quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquàm legimus.

Cap. VII. *Datames proditur à filio.*

Ab hoc tamen viro Schismas maximus natu filius desciit, adque regem transiit, et de defectione patris detulit. Quo nuncio Artaxerxes commotus, quòd intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui quum cogitâsset facere auderet, et priùs cogitare quàm conari consuêsset, Autophradatem in Cappadociam mittit. Hic ne intrare posset saltum in quo Ciliciæ portæ sunt sitæ, Datames præoccupare studuit; sed tàm subitò copias contrahere non potuit. A quâ re depulsus, cum eâ manu quam contraxerat locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus, neque præteriret adver-

sarius quin ancipitibus locis premeretur; et si dimicare eò vellet, non multùm obesse multitudo hostium suæ paucitati posset.

CAP. VIII. *Datames Autophradatem, contra se missum, vincit.*

Hæc etsi Autophradates videbat, satiùs tamen statuit congredi, quàm cum tantis copiis refugere, aut tandiù in uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum, millia, quos illi Cardaces appellant, ejusdemque generis tria funditorum; prætereà Cappadocum octo, Armeniorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum et Pisidarum circiter tria, Cilicum duo, Captianorum totidem, ex Græcià conductorum tria millia; levis armaturæ maximum numerum. Has adversùs copias spes omnis consistebat Datami in se locique naturâ; namque hujus partem non habebat vigesimam militum. Quibus fretus conflixit, adversariorumque multa millia concidit, quum de ipsius exercitu non ampliùs hominum mille cecidissent. Quam ob causam postero die tropæum posuit quo loco pridiè pugnatum. Hinc quum castra movisset, inferior copiis, superior omnibus præliis, discedebat, quòd nunquàm manum consereret, nisi

adversarios locorum angustiis clausisset, quod perito regionum callidèque cogitanti sæpè accidebat. Autophradates, quum bellum duci majore regis calamitate quàm adversariorum videret, ad pacem atque amicitiam hortatus est ut cum rege in gratiam rediret. Quam ille etsi non fidam fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum quod rex adversùs Datamen susceperat sedatum; Autophradates in Phrygiam se recipit.

CAP. IX. *Datames regis insidias callidè declinat.*

AT rex, quòd implacabile odium in Datamen susceperat, postquàm bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille plerasque vitavit; sicut, quum nunciatum esset quosdam sibi insidiari qui in amicorum erant numero, de quibus, *quod* inimici detulerant, *neque credendum neque negligendum* putavit; experiri voluit verum falsumne sibi esset relatum. Itaque eò profectus est, in quo itinere futuras insidias illi dixerant: sed elegit corpore et staturâ simillimum suî, eique vestitum suum dedit, atque eo loci ire quo ipse consueverat jussit; ipse autem, ornatus vestitu militari, inter corporis custodes iter facere cœpit. At insidia-

tores, postquàm in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum qui suppositus erat. Prædixerat autem his Datames cum quibus iter faciebat *ut parati essent facere quod ipsum vidissent*. Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem quum universi fecissent, priusquàm pervenirent ad eum quem aggredi volebant confixi ceciderunt.

CAP. X. *Datames dolo Mithridatis deceptus.*

Hic tamen tàm callidus vir extremo tempore captus est Mithridatis Ariobarzanis filii dolo; namque is pollicitus est regi se eum interfecturum, si rex promitteret ut, quodcunque vellet, liceret impunè facere, fidemque de eà re more Persarum dextrâ dedisset. Hanc ut accepit, simulat se suscepisse cum rege inimicitiam, copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit; regis provinciam vexat, castella expugnat, magnas prædas capit, quarum partem suis dispertit, partem ad Datamen mittit; pari modo complura castella ei tradit. Hæc diù faciendo persuasit homini se infinitum adversùs regem suscepisse bellum, quum nihilomagis, ne quam suspicionem illi præberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum

venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

Cap. XI. *Datames in colloquio per fraudem occiditur.*

Id quum satis se confirmâsse arbitratus est, certiorem facit Datamen tempus esse majores exercitus parari et bellum cum rege suscipi; de quâ re, si ei videretur, quò vellet in colloquium veniret. Probatâ re, colloquendi tempus sumitur, locusque quo conveniretur. Hùc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatìm gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipse autem colloquendi die utrique locum qui explorarent atque ipsos scrutarentur mittunt: deindè ipsi sunt congressi. Hîc quum aliquandiù in colloquio fuissent, et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset, Mithridates, priusquàm ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eumdem locum revertitur, atque ibi ubi telum erat positum resedit, ut si à lassitudine cuperet acquiescere; Datamenque revocavit, simulans se quiddam in colloquio esse oblitum. Interìm telum quod latebat protulit, nudatumque vaginâ veste texit, ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse lo-

cum quemdam, qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum; quem quum digito monstraret, et ille conspiceret, aversum ferro transfixit, et priusquàm quisquam posset succurrere interfecit. Ita ille vir qui multos consilio, neminem perfidiâ, ceperat, simulatâ captus est amicitiâ.

XV. EPAMINONDAS.

Cap. I. *Præfatio et dispositio.*

Epaminondas, Polymni filius, Thebanus. De hoc priusquàm scribamus, hæc præcipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant, neve ea quæ ipsis leviora sunt pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Scimus enim musicen nostris moribus abesse à principis personâ, saltare etiam in vitiis poni; quæ omnia apud Græcos et gratiâ et laude digna ducuntur. Quum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitæ velimus Epaminondæ, nihil videmur debere prætermittere quod pertineat ad eam declarandam. Quarè dicemus primùm de genere ejus; deindè quibus disciplinis et à quibus sit eruditus; tùm de moribus ingeniique facultatibus, et si qua alia digna memoriâ erunt; pos-

tremò de rebus gestis, quæ à plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

CAP. II. *Epaminondæ pueritia et adolescentia.*

NATUS igitur patre quo diximus, honesto genere, pauper jam à majoribus relictus. Eruditus autem sic ut nemo Thebanus magis: nam et citharizare et cantare ad chordarum sonum doctus est à Dionysio, qui non minore fuit in musicis glorià quàm Damon aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina; carmina cantare tibiis ab Olympiodoro; saltare à Calliphrone. At philosophiæ præceptorem habuit Lysim Tarentinum, pythagoræum; cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus æqualibus suis in familiaritate anteposuerit; neque priùs eum à se dimiserit quàm doctrinis tantò antecessit condiscipulos, ut facilè intelligi posset pari modo superaturum omnes in ceteris artibus. Atque hæc ad nostram consuetudinem sunt levia, et potiùs contemnenda; at in Græcià utiquè olim magnæ laudi erant. Postquàm ephebus factus est, et palæstræ dare operam cœpit, non tàm magnitudini virium servivit quàm velocitati; illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere: itaque exercebatur plurimùm currendo et luctando,

ad eum finem quoad stans complecti posset atque contendere. In armis plurimùm studii consumebat.

Cap. III. *Epaminondæ animi virtutes, studium audiendi, paupertatis patientia, liberalitas.*

Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant: erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens; peritus belli, fortis manu, animo maximo; adeò veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur; item continens, clemens, patiensque admirandum in modum; non solùm populi, sed etiam amicorum ferens injurias, in primisque commissa celans; *quod interdùm non minùs prodest quàm disertè dicere.* Studiosus audiendi; ex hoc enim facillimè disci arbitrabatur. Itaque quum in circulum venisset in quo aut de republicâ disputaretur aut de philosophiâ sermo haberetur, nunquàm indè priùs discessit quàm ad finem sermo esset deductus. Paupertatem adeò facilè perpessus est, ut de republicâ nihil præter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus. Fide ad alios sublevandos sæpè sic usus est, ut possit judicari omnia ei cum amicis fuisse communia: nam quum aut civium suorum aliquis ab hostibus fuisset captus, aut virgo amici nu-

bilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum consilium habebat, et quantùm quisque daret pro facultatibus imperabat; eamque summam quum faceret, priusquàm acciperet pecuniam, adducebat eum qui quærebat ad eos qui conferebant, eique ut ipsi numerarent faciebat; ut ille ad quem ea res perveniebat sciret quibus et quantùm cuique deberet.

Cap. IV. *Epaminondæ abstinentia tentata.*

Tentata autem ejus est abstinentia à Diomedonte Cyziceno: namque is, rogatu Artaxerxis, Epaminondam pecuniâ corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit, et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem, quem tùm Epaminondas plurimùm diligebat. Micythus Epaminondam convenit, et causam adventûs Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram: «Nihil, inquit, opus pecuniâ est: nam si ea rex vult quæ Thebanis sunt utilia, gratìs facere sum paratus; sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis; namque orbis terrarum divitias accipere nolo pro patriæ charitate. Te, qui me incognitum tentâsti, tuîque similem existimâsti, non miror; tibi ignosco: sed egredere properè, ne alios corrumpas, quum me non po-

tueris. Tu, Micythe, argentum huic redde; nisi id confestìm facis, ego te tradam magistratui.» Hunc Diomedon quum rogaret ut tutò exire, suaque quæ attulisset liceret efferre : « Istud, inquit, faciam, neque tuâ causâ, sed meâ; ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dicat ad me ereptum pervenisse quod delatum accipere noluissem. » A quo quum quæsîsset quò se duci vellet, et ille Athenas diceret, præsidium ei dedit ut eò tutò perveniret; neque verò id satis habuit, sed etiam ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo suprà mentionem fecimus, effecit. Abstinentiæ erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus; sed modus adhibendus est, quoniam uno hoc volumine *vitam excellentium virorum complurium* concludere constituimus, quorum separatìm multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicârunt.

CAP. V. *Epaminondæ dicta arguta contra Meneclidem.*

Fuit et disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentiâ, neque minùs concinnus in brevitate respondendi, quàm in perpetuâ oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quemdam, indidem Thebis, adversarium in administrandâ republicâ, satis exercitatum in dicendo, ut The-

banum scilicet; namque illi genti plus inest virium quàm ingenii. Is, quòd in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille: «Fallis, inquit, verbo cives tuos, quòd hos à bello avocas; otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello; itaque qui eâ diutinâ volunt frui bello exercitati esse debent. Quarè si principes Græciæ esse vultis, castris est vobis utendum, non palæstrâ.» Idem ille Meneclides quum huic objiceret quòd liberos non haberet, neque uxorem duxisset, maximèque insolentiam quòd sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus: at ille, «Desine, inquit, Meneclide, de uxore mihi exprobrare; nam nullius in istâ re minùs uti consilio volo. (Habebat enim Meneclides suspicionem adulterii.) Quòd autem me Agamemnonem æmulari putas, fallis; namque ille cum universâ Græciâ vix decem annis unam cepit urbem, ego contrà ex unâ urbe nostrâ dieque uno totam Græciam, Lacedæmoniis fugatis, liberavi.»

Cap. VI. *Epaminondæ dicta contra Callistratum, maximè contra Spartanos.*

Idem quum in conventum venisset Arcadum, petens ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent; contràque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentiâ omnes eo præstabat tempore, postularet ut potiùs amicitiam sequerentur Atticorum, et in oratione suâ multa invectus esset in Thebanos et Argivos, in eisque hoc posuisset, « Animadvertere debere Arcadas, quales utraque civitas cives procreâsset, ex quibus de ceteris possent judicare. Argivos enim fuisse Orestem et Alcmæonem, matricidas; Thebis Œdipum natum, qui, quum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreâsset. » Hîc in respondendo Epaminondas, quum de ceteris perorâsset, postquàm ad illa duo opprobria pervenit, « Admirari se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverteret innocentes illos natos, domi scelere admisso, quum patriâ essent pulsi, receptos esse ab Atheniensibus. Sed maximè ejus eloquentia eluxit Spartæ, legati ante pugnam Leuctricam. Quò quum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu sic Lacedæmoniorum tyrannidem coarguit, ut non minùs illâ oratione

opes eorum concusserit quàm Leuctricâ pugnâ. Tùm enim perfecit, quod pòst apparuit, ut auxilio sociorum Lacedæmonii privarentur.

Cap. VII. *Injuriarum oblivio : imperii diuturnior usurpatio.*

Fuisse patientem, suorumque injurias ferentem civium, quòd se patriæ irasci nefas esse duceret, hæc sunt testimonia. Quum eum, propter invidiam, cives præficere exercitui noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cujus errore eò esset deducta illa multitudo militum ut omnes de salute pertimescerent, quòd locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur, desiderari cœpta est Epaminondæ diligentia; erat enim ibi privatus numero militum: à quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliæ, et exercitum obsidione liberatum domum reduxit incolumem. Neque verò hoc semel fecit, sed sæpiùs. Maximè autem fuit illustre, quum in Peloponnesum exercitum duxisset adversùs Lacedæmonios, haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopìdas, vir fortis ac strenuus. Hìc quum criminìbus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii prætores successissent,

Epaminondas plebiscito non paruit, idemque ut facerent persuasit collegis, et bellum quod susceperat gessit. Namque animadvertebat, ubi id fecisset, totum exercitum, propter prætorum imprudentiam inscitiamque belli, periturum. Lex erat Thebis quæ morte multabat si quis imperium diutiùs retinuisset quàm lege præfinitum foret : hanc Epaminondas quum reipublicæ conservandæ causâ latam videret, ad perniciem civitatis conferre noluit, et quatuor mensibus diutiùs quàm populus jusserat gessit imperium.

Cap. VIII. *Epaminondæ accusati defensio.*

Postquàm domum reditum est, collegæ ejus hoc crimine accusabantur. Quibus ille permisit omnem ut causam in se transferrent, suâque operâ factum contenderent ut legi non obedirent. Quâ defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quòd quid diceret non haberet. At ille in judicium venit, nihil eorum negavit quæ adversarii crimini dabant, omniaque quæ collegæ dixerant confessus est; neque recusavit quominùs legis pœnam subiret, sed unum ab iis petivit ut in periculo suo conscriberent : « Epaminondas à Thebanis morte multatus est, quòd eos coëgit apud Leuctra superare Lacedæmonios, quos,

ante se imperatorem, nemo Bœoticorum ausus fuit adspicere in acie; quòdque uno prælio non solùm Thebas ab interitu retraxit, sed etiam universam Græciam in libertatem vindicavit, eòque res utrorumque perduxit ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedæmonii satis haberent si salvi esse possent; neque priùs bellare destitit, quàm, Messenâ constitutâ, urbem eorum obsidione clausit. » Hæc quum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est, neque quisquam judex ausus est ferre suffragium. Sic à judicio capitis maximâ discessit gloriâ.

CAP. IX. *Ad Mantineam Epaminondæ invicti mors.*

HIC extremo tempore imperator apud Mantineam, quum acie instructâ audaciùs instaret hostibus, cognitus à Lacedæmoniis; quòd, in ejus unius pernicie, patriæ sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt; neque priùs abscesserunt quàm, magnâ cæde factâ multisque occisis, fortissimè ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminùs percussum, concidere viderunt. Hujus casu aliquantùm retardati sunt Bœotii, neque tamen priùs pugnâ excesserunt, quàm repugnantes profligârunt. At Epaminondas, quum animadverteret mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum quod ex hastili

in corpore remanserat extraxisset, animam statim amissurum, usquè eò retinuit, quoad renuntiatum est vicisse Bœotios. Id postquàm audivit, « Satis, inquit, vixi ; invictus enim morior. » Tùm, ferro extracto, confestim exanimatus est.

CAP. X. *Epaminondæ cœlibatûs criminatio diluta : horror à civili victoriâ : Thebarum gloriâ.*

HIC uxorem nunquàm duxit : in quo quum reprehenderetur à Pelopidâ, qui filium habebat infamem, malèque cum in eo patriæ consulere diceret quòd liberos non relinqueret : « Vide, inquit, ne tu pejùs consulas, qui talem ex te natum relicturus sis ; neque verò stirps mihi potest deesse, namquè ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modò mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est. » Quo tempore, duce Pelopidâ, exules Thebas occupaverunt, et præsidium Lacedæmoniorum ex arce expulerunt : Epaminondas, quandiù facta est cædes civium, domi se retinuit ; quòd neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret ; namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idemque, postquàm apud Cadmeam pugnari cum Lacedæmoniis cœpit, in primis stetit. Hujus de virtutibus vitâque satis erit dictum, si hoc unum

adjunxero quod nemo eat inficias: Thebas, *et* ante Epaminondam natum, et post ejusdem interitum, perpetuò alieno paruisse imperio; contra ea, quandiù ille præfuerit reipublicæ, caput fuisse totius Græciæ. Ex quo intelligi potest unum hominem pluris quàm civitatem fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

CAP. I. *Pelopidas Lacedæmoniis Cadmeam, Thebarum arcem occupantibus, in exilium ejicitur.*

PELOPIDAS, Thebanus, magis historiis quàm vulgo notus. Cujus de virtutibus dubito quemadmodùm exponam: quòd vereor, si res explicare incipiam, non vitam ejus enarrare, sed historiam videar scribere; si tantummodò summas attigero, ne rudibus litterarum Græcarum minùs lucidè appareat quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram quantùm potero, et medebor cùm satietati tùm ignorantiæ lectorum. Phœbidas, Lacedæmonius, quum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quæ Cadmea nominatur, occupavit, impulsu perpaucorum Thebanorum, qui, adversariæ factioni quò faciliùs resisterent, Laconum rebus studebant; idque suo privato, non

publico, fecit consilio. Quo facto eum Lacedæmonii ab exercitu removerunt, pecuniâque multârunt; neque eò magis arcem Thebanis reddiderunt, quòd, susceptis inimicitiis, satiùs ducebant eos obsideri quàm liberari. Nam post Peloponnesium bellum, Athenasque devictas, cum Thebanis sibi rem esse existimabant, et eos esse solos qui adversùs resistere auderent. Hâc mente amicis suis summas potestates dederant; alterius factionis principes partìm interfecerant, alios in exilium ejecerant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus, patriâ carebat.

Cap. II. *Pelopidas cum duodecim Thebas redit.*

Hi omnes ferè Athenas se contulerant, non quò sequerentur otium, sed ut quemque ex proximo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque, quum tempus est visum rei gerendæ, communiter cum his qui Thebis idem sentiebant diem delegerunt, ad inimicos opprimendos civitatemque liberandam, eum quo maximi magistratus simul consueverant epulari. Magnæ sæpè res non ita magnis copiis sunt gestæ; sed profectò nunquàm ab tàm tenui initio tantæ opes sunt profligatæ. Nam duodecim adolescentuli coierunt, ex his

qui exilio erant multati, quum omninò non essent ampliùs centum qui tanto se offerrent periculo: quâ paucitate perculsa est Lacedæmoniorum potentia. Hi enim non magis adversariorum factioni, quàm Spartanis, eo tempore bellum intulerunt, qui principes erant totius Græciæ. Quorum imperiosa majestas, neque ita multò pòst, Leuctricâ pugnâ, ab hoc initio perculsa, cecidit. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, quum Athenis interdiù exîssent, ut vesperascente cœlo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quò minore suspicione facerent iter. Qui quum tempore ipso quò studuerant pervenissent, domum Charonis devenerunt, à quo et tempus et dies erat datus.

CAP. III. *Pelopidas restituit libertatem, interfectis tyrannis, et Spartanum præsidium ex arce deturbat.*

Hoc loco libet interponere, etsi sejunctum à re propositâ est, nimia fiducia quantæ calamitati soleat esse. Nam magistratuum Thebanorum statìm ad aures pervenit exules in urbem devenisse; id illi, vino epulisque dediti, usquè eò despexerunt, ut ne quærere quidem de tantâ re laborârint. Accessit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam; allata est enim epistola

Athenis, ab Archiâ hierophante, Archiæ, qui tùm maximum magistratum Thebis obtinebat, in quâ omnia de profectione exulum perscripta erant : quæ quum jam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata, in pulvinum subjiciens, « In crastinum, inquit, differo res severas. » At illi omnes, quum jam nox processisset, vinolenti ab exulibus, duce Pelopidâ, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solùm qui in urbe erant, sed etiam undiquè ex agris concurrerunt; præsidium Lacedæmoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberaverunt. Auctores Cadmeæ occupandæ partìm occiderunt, partìm in exilium ejecerunt.

Cap. IV. *Prior expeditio propria fuit Pelopidæ; altera communis cum Epaminondâ; quemadmodum et reliquæ.*

Hoc tàm turbido tempore (sicut suprà diximus) Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque hæc liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidæ; ceteræ ferè omnes communes cum Epaminondâ. Namque in Leuctricâ pugnâ, imperatore Epaminondâ, hic fuit dux delectæ manûs, quæ prima phalangem prostravit Laconum. Omni-

bus præterea periculis affuit: sicut, Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu; quòque Messena celeriùs restitueretur, legatus in Persas est profectus. Deniquè hæc fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondæ.

CAP. V. *Pelopidas, adversâ fortunâ conflictatus, cadit in prælio.*

CONFLICTATUS autem est cum adversâ fortunâ: nam et initio (sicut ostendimus) exul patriâ caruit; et quum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuêsset, à tyranno Alexandro Pheræo, simul cum Ismeniâ comprehensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. Post id factum, nunquàm is animo placari potuit in eum à quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis ut subsidio Thessaliæ proficiscerentur, tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli quum ei summa esset data, eòque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo prælio Alexandrum ut animadvertit, incensus irâ, equum in eum concitavit, proculque digressus

à suis, conjectu telorum confossus, cecidit. Atque hoc secundâ victoriâ accidit; nam jam inclinatæ erant tyrannorum copiæ. Quo facto, omnes Thessaliæ civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis æneis, liberosque ejus multo agro, donayerunt.

XVII. AGESILAÜS.

CAP. I. *Agesilaüs de regno contendit cum fratris filio.*

AGESILAÜS, Lacedæmonius, cum à ceteris scriptoribus, tum eximiè à Xenophonte socratico, collaudatus est; eo enim usus est familiarissimè. Hic primùm de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim à majoribus Lacedæmoniis traditus ut duos haberent semper reges, nomine magis quàm imperio, ex duabus familiis Proclis et Eurysthenis, qui principes, ex progenie Herculis, Spartæ reges fuerunt. Harum ex alterâ, in alterius familiæ locum fieri non licebat: itaque uterque suum retinebat ordinem. Primùm ratio habebatur qui maximus natu esset ex liberis ejus qui regnans decessisset: sin is virilem sexum non reliquisset, tùm deligebatur qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai: filium reliquerat Leotychiden, quem

bus præterea periculis affuit : sicut, Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu; quoque Messena celeriùs restitueretur, legatus in Persas est profectus. Deniquè hæc fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondæ.

CAP. V. *Pelopidas, adversâ fortunâ conflictatus, cadit in prælio.*

CONFLICTATUS autem est cum adversâ fortunâ : nam et initio (sicut ostendimus) exul patriâ caruit; et quum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuêsset, à tyranno Alexandro Pheræo, simul cum Ismeniâ comprehensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. Post id factum, nunquàm is animo placari potuit in eum à quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis ut subsidio Thessaliæ proficiscerentur, tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli quum ei summa esset data, eòque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo prælio Alexandrum ut animadvertit, incensus irâ, equum in eum concitavit, proculque digressus

à suis, conjectu telorum confossus, cecidit. Atque hoc secundâ victoriâ accidit; nam jam inclinatæ erant tyrannorum copiæ. Quo facto, omnes Thessaliæ civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis æneis, liberosque ejus multo agro, donaverunt.

XVII. AGESILAÜS.

Cap. I. *Agesilaüs de regno contendit cum fratris filio.*

Agesilaüs, Lacedæmonius, cum à ceteris scriptoribus, tum eximiè à Xenophonte socratico, collaudatus est; eo enim usus est familiarissimè. Hic primùm de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim à majoribus Lacedæmoniis traditus ut duos haberent semper reges, nomine magis quàm imperio, ex duabus familiis Proclis et Eurysthenis, qui principes, ex progenie Herculis, Spartæ reges fuerunt. Harum ex alterâ, in alterius familiæ locum fieri non licebat : itaque uterque suum retinebat ordinem. Primùm ratio habebatur qui maximus natu esset ex liberis ejus qui regnans decessisset : sin is virilem sexum non reliquisset, tùm deligebatur qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai; filium reliquerat Leotychiden, quem

ille vivens non agnôrat; cumque moriens suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao suo patruo contendit: neque id quod petivit consecutus est; nam Lysandro suffragante, homine (ut ostendimus suprà) factioso, et his temporibus potente, Agesilaüs antelatus est.)

CAP. II. *Agesilaüs in Asiâ pactas cum Tissapherne inducias servat.*

HIC, simul atque imperii potitus est, persuasit Lacedæmoniis ut exercitum emitterent in Asiam, bellumque regi facerent; docens satiùs esse in Asiâ quàm in Europâ dimicare. Namque fama exierat Artaxerxem comparare classem, pedestresque exercitus, quos in Græciam mitteret. Datâ potestate, tantâ celeritate usus est, ut priùs in Asiam cum copiis pervenerit, quàm regii satrapæ eum scirent profectum; quo factum est ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tùm inter præfectos habebat regios, inducias à Lacone petivit, simulans se dare operam ut Lacedæmoniis cum rege conveniret, re autem verâ ad copias comparandas: easque impetravit trimestres. Juravit autem uterque se sine dolo inducias conservaturum: in quâ pactione summâ fide mansit Agesilaüs; contra ea Tissapher-

nes nihil aliud quàm bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen jusjurandum servabat, multùmque in eo consequi se dicebat, « quòd Tissaphernes perjurio suo, et homines suis rebus abalienaret, et Deos sibi iratos redderet; se autem, servatâ religione, confirmare exercitum, quum animadverteret Deorum numen facere secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quòd his studere consuêssent quos servare fidem viderent. »

Cap. III. *Agesilaüs Phrygiam depopulatur: Ephesi militem exercet: aliò it, aliò se iturum simulat.*

Postquàm induciarum præteriit dies, barbarus, non dubitans, quòd ipsius erant plurima domicilia in Cariâ, et eâ regiò his temporibus multò putabatur locupletissima, eò potissimùm hostes impetum facturos, omnes suas copias eò contraxerat. At Agesilaüs in Phrygiam se convertit, eamque priùs depopulatus est quàm Tissaphernes usquàm se moveret. Magnâ prædâ militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit, atque ibi officinis armorum institutis, magnâ industriâ bellum apparavit; et quò studiosiùs armarentur insigniùsque ornarentur, præmia proposuit, quibus donarentur quorum egregia in eâ re fuisset industria. Fecit

idem in exercitationum generibus, ut qui ceteris præstitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit ut et ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum. Huic quum tempus esset visum copias extrahere ex hibernaculis, vidit, si quò esset iter facturus palàm pronunciâsset, hostes non credituros, aliasque regiones occupaturos, nec dubitaturos aliud esse facturum ac pronunciâsset. Itaque quum ille Sardes se iturum dixisset, Tissaphernes eamdem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio, serò suis præsidio profectus est: nam quum illò venisset, jam Agesilaüs, multis locis expugnatis, magnâ erat prædâ potitus. Laco autem quum videret hostes equitatu superare, nunquàm in campo suî fecit potestatem, et his locis manum conseruit quibus plus pedestres copiæ valerent. Pepulit ergo, quotiescunque congressus est, multò majores adversariorum copias; et sic in Asiâ versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

CAP. IV. *Agesilaüs, revocatus contra Bœotios, vincit apud Coroneam, et parcit supplicibus.*

HIC quum animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, nuncius ei domo

venit, ephorûm jussu, bellum Athenienses et Bœotios indixisse Lacedæmoniis; quare venire non dubitaret. In hoc non minùs ejus pietas suspicienda est quàm virtus bellica: qui quum victori præesset exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tantâ modestiâ dicto audiens fuit jussis absentium magistratuum ut si privatus in comitio esset Spartæ. Cujus exemplum utinàm imperatores nostri sequi voluissent! Sed illùc redeamus. Agesilaüs opulentissimo regno præposuit bonam existimationem, multòque gloriosius duxit si institutis patriæ paruisset quàm si bello superâsset Asiam. Hàc igitur mente Hellespontum copias trajecit; tantâque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic transierit triginta diebus. Quum jam haud longè abesset à Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Bœotii, cæterique eorum socii apud Coroneam; quos omnes gravi prælio vicit. Hujus victoriæ vel maxima fuit laus, quòd quum plerique ex fugâ se in templum Minervæ conjecissent, quæreretur que ab eo quid his fieri vellet; etsi aliquot vulnera acceperat eo prælio, et iratus videbatur omnibus qui adversùs arma tulerant, tamen antetulit iræ religionem, et eos vetuit violari. Neque hoc solùm in Græciâ fecit

ut templa Deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros summâ religione omnia simulacra arasque conservavit. Itaque prædicabat mirari se non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent, aut non gravioribus pœnis affici qui religionem minuerent quàm qui fana spoliarent.

CAP. V. *Agesilaüs, bello circa Corinthum collato, hâc urbe abstinet.*

POST hoc prælium, collatum est omne bellum circa Corinthum : ideòque Corinthium est appellatum. Hîc quum unâ pugnâ decem millia hostium, Agesilao duce, cecidissent, eoque facto opes adversariorum debilitatæ viderentur, tantùm abfuit ab insolentiâ gloriæ, ut commiseratus sit fortunam Græciæ, quòd tàm multi à se victi vitio adversariorum concidissent : namque illâ multitudine, si sana mens esset, Græciæ supplicium Persas dare potuisse. Idem quum adversarios intra mœnia compulisset, et ut Corinthum oppugnaret multi hortarentur, negavit id suæ virtuti convenire : « Se enim eum esse, dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnaret Græciæ. Nam si, inquit, exstinguere voluerimus, qui nobiscum adversùs barbaros steterunt, nosmetipsi nos ex-

pugnaverimus, illis quiescentibus; quo facto sine negotio, quum voluerint, nos opprimient.»

CAP. VI. *Agesilaüs ad Leuctricam pugnam ire noluit: Spartam à Thebanis oppugnatam singulari servat commento.*

INTERÌM accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedæmoniis, quò ne proficisceretur, quum à plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem quum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem præbuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ejus consilii saluti fuit universis: nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent, Agesilaüs, qui perniciosissimum fore videret si animadversum esset quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eò venit, atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quòd eum locum occupâssent, et se id quoque fieri debere animadvertisse. Sic adolescentulos simulatâ laudatione recuperavit, et adjunctis de suis comitibus locum tutum reliquit: namque illi, aucto numero eorum qui

expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi; eòque libentiùs quòd latere arbitrabantur quæ cogitârant.

CAP. VII. *Agesilaüs pecuniâ patriam sublevat: munera sibi missa confert in publicum.*

SINE dubio post Leuctricam pugnam Lacedæmonii se nunquàm refecerunt, neque pristinum imperium recuperârunt. Quum interìm Agesilaüs non destitit quibuscunque rebus posset patriam juvare: nam quum præcipuè Lacedæmonii indigerent pecuniâ, ille omnibus qui à rege defecerant præsidio fuit; à quibus magnâ donatus pecuniâ, patriam sublevavit. Atque in hoc illud in primis fuit admirabile, quum maxima munera ei ab regibus, et dynastis, civitatibusque, conferrentur, nihil unquàm in domum suam contulit; nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo eâdem fuit contentus quâ Eurysthenes progenitor majorum suorum fuerat usus: quam qui intrârat, nullum signum libidinis, nullum luxuriæ videre poterat; contrà, plurima patientiæ atque abstinentiæ: sic enim erat instructa ut nullâ in re differret à cujusvis inopis atque privati.

CAP. VIII. *Agesilaüs, corpore deformis apparatuque utens vulgari; contemnitur à barbaris; in portu Menelai moritur.*

ATQUE hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore; exiguus, et claudus altero pede. Quæ res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem ejus quum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutem noverant non poterant admirari satis. Quod ei usu venit, quum, annorum octoginta, subsidio Thaco in Ægyptum ivisset, et in actâ cum suis accubuisset sine ullo tecto, stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis, neque hùc ampliùs quàm pellis esset injecta, eodemque loco comites omnes accubuissent, vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modò in his regem neminem significaret, sed hominis non beatissimi suspicionem præberet. Hujus de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eò cujusque generis sunt allata. His quærentibus Agesilaüm, vix fides facta est unum esse ex his qui tùm accubabant. Qui quum regis verbis quæ attulerant dedissent, ille, præter vitulina et hujusmodi genera obsonii quæ præsens tempus desiderabat, nihil

accepit; unguenta, coronas, secundamque mensam, servis dispertiit; cetera referri jussit. Quo facto eum barbari magis etiam contempserunt, quòd eum, ignorantiâ bonarum rerum, illa potissimùm sumpsisse arbitrabantur. Hic quum ex Ægypto reverteretur, donatus à rege Nectanebe ducentis viginti talentis, quæ ille muneri populo suo daret; venissetque in portum qui Menelai vocatur, jacens inter Cyrenas et Ægyptum, in morbum implicitus decessit. Ibi eum amici, quò Spartam faciliùs perferre possent, quòd mel non habebant, cerâ circumfuderunt, atque ita domum retulerunt.

XVIII. EUMENES.

CAP. I. *Eumenes primùm Philippi et Alexandri scriba, posteà præfectus equitum.*

EUMENES, Cardianus. Hujus si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem major, sed multò illustrior atque etiam honoratior: quòd magnos homines virtute metimur, non fortunâ. Nam quum ætas ejus incidisset in ea tempora quibus Macedones florerent, multùm ei detraxit, inter eos viventi, quòd alienæ erat civitatis; neque aliud huic defuit quàm generosa stirps. Etsi ille

domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquandò anteponi indignè ferebant : neque tamen non patiebantur ; vincebat enim omnes curâ, vigilantiâ, patientiâ, calliditate et celeritate ingenii. Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amyntæ filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem : fulgebat enim jam in adolescentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribæ loco, quod multò apud Graios honorificentius est quàm apud Romanos : nam apud nos re verâ, sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur; at apud illos contrariò, nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco, et fide, et industriâ cognitâ, quòd necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiæ apud Philippum annos septem. Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore, præfuit etiam alteri equitum alæ, quæ Hetærice appellabatur. Utrique autem consilio semper affuit, et omnium rerum habitus est particeps.

CAP. II. *Eumenes, Cappadociam sortitus, carus Perdiccæ fuit et fidus.*

ALEXANDRO Babylone mortuo, quum regna singulis familiaribus dispertirentur, et summa

rerum tradita esset tuenda eidem cui Alexander moriens annulum suum dederat, Perdiccæ; ex quo omnes conjecerunt eum regnum ei commendâsse, quoad liberi ejus in suam tutelam pervenissent (aberant enim Craterus et Antipater, qui antecedere hunc videbantur; mortuus erat Hephæstio, quem unum Alexander, quod facilè intelligi posset, plurimi fecerat): hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potiùs dicta; nam tùm in hostium erat potestate. Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio, quòd in homine fidem et industriam magnam videbat; non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rebus quas apparabat. Cogitabat enim (quod ferè omnes in magnis imperiis concupiscunt) omnium partes corripere atque amplecti. Neque verò hoc solus fecit, sed ceteri quoque omnes qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonatus Macedoniam præoccupare destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadere Eumeni studuit ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. Quum perducere eum non posset, interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clàm noctu ex præsidiis ejus effugisset.

Cap. III. Eumenes à Perdiccâ oppositus Europæis adversariis.

Interim conflata sunt illa bella quæ ad internecionem, post Alexandri mortem, gesta sunt, omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quòd unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit, neque salutis quàm fidei fuit cupidior. Præfecerat eum Perdiccas ei parti Asiæ quæ inter Taurum montem jacet atque Hellespontum, et illum unum opposuerat Europæis adversariis: ipse Ægyptum oppugnatum adversùs Ptolemæum erat profectus. Eumenes quum neque magnas copias neque firmas haberet, quòd inexercitatæ et non multò antè erant contractæ; adventare autem dicerentur, Hellespontumque transiisse, Antipater et Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri cum claritate tum usu belli præstantes (Macedones verò milites eâ tunc erant famâ quâ nunc Romani feruntur, etenim semper habiti sunt fortissimi qui summam imperii potirentur); Eumenes intelligebat, si copiæ suæ cognoscerent adversùs quos ducerentur, non modò non ituras, sed simul cum nuncio dilapsuras. Itaque hoc ejus fuit prudentissimum consilium, ut deviis itine-

ribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et priùs in aciem exercitum eduxit, præliumque commisit, quàm milites sui scirent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud, locorum præoccupatione, ut equitatu potiùs dimicaret, quo plus valebat, quàm peditatu, quo erat deterior.

CAP. IV. *Eumenes vincit Neoptolemum singulari pugnâ : Craterum amplo funere effert.*

QUORUM acerrimo concursu quum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc concurrit ipse Eumenes; qui quum inter se complexi in terram ex equis decidissent, ut facilè intelligi posset inimicâ mente contendisse, animoque magis etiam pugnâsse quàm corpore, non priùs distracti sunt quàm alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur : neque eò magis ex prælio excessit, sed acriùs hostibus institit. Hîc, equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis præterea et maximè nobilibus captis, pedestris exercitus, quòd in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset,

pacem ab illo petiit. Quam quum impetrâsset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum ex acie semivivum elatum recreare studuit. Quum id non potuisset, pro hominis dignitate, proque pristinâ amicitiâ (namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter), amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori ejus ac liberis remisit.

CAP. V. *Eumenes, ab Antigono damnatus, victus et obsessus, callido invento evadit.*

HÆC dùm apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur à Seleuco et Antigono, rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hîc qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur; in his Eumenes. Hâc ille perculsus plagâ non succubuit, neque eò seciùs bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem etsi non frangebant, tamen imminuebant. Hunc persequens Antigonus, quum omni genere copiarum abundaret, sæpè in itineribus vexabatur, neque unquàm ad manum accedere licebat, nisi his locis quibus multis possent pauci resistere. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen,

multis suis amissis, se expedivit, et in castellum Phrygiæ, quod *Nora* appellatur, confugit : in quo quum circumsederetur, et vereretur ne uno loco manens equos militares perderet, quòd spatium non esset agitandi; callidum fuit ejus inventum, quemadmodùm stans jumentum calefieri exercerique posset, quò libentiùs et cibo uteretur, et à corporis motu non removeretur. Substringebat caput loro altiùs quàm ut prioribus pedibus planè terram posset attingere, deindè pòst verberibus cogebat exsultare et calces remittere : qui motus non minùs sudorem excutiebat quàm si in spatio decurreret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut jumenta æquè nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. Eâ conclusione, quotiescunque voluit, et apparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disjecit. Tenuit autem se uno loco quandiù fuit hiems, quòd castra sub divo habere non poterat. Ver appropinquabat : simulatâ deditione, dùm de conditionibus tractat, præfectis Antigoni imposuit, seque ac suos omnes extraxit incolumes.

Cap. VI. *Eumenes Olympiadi consulit, et liberis Alexandri.*

Ad hunc Olympias, mater quæ fuerat Alexandri, quum litteras et nuncios misisset in Asiam, consultum utrùm repetitum iret Macedoniam (nam tùm in Epiro habitabat), et eas res occuparet: huic ille primùm suasit ne se moveret, et exspectaret quoad Alexandri filius regnum adipisceretur; sin aliquâ cupiditate raperetur in Macedoniam, *omnium injuriarum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio.* Horum nihil ea fecit; nam et in Macedoniam profecta est, et ibi crudelissimè se gessit. Petivit autem ab Eumene absente ne pateretur Philippi domûs et familiæ inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis Alexandri: quam veniam si daret, quamprimùm exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret: id quò faciliùs faceret, se omnibus præfectis qui in officio manebant misisse litteras, ut ei parerent ejusque consiliis uterentur. His verbis Eumenes permotus satiùs duxit, si ita tulisset fortuna, perire benè meritis referentem gratiam, quàm ingratum vivere.

CAP. VII. *Eumenes contra Antigonum Alexandri auspicia in castris fingit.*

ITAQUE copias contraxit, bellum adversùm Antigonum comparavit. Quòd unà erant Macedones complures nobiles (in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tùm autem obtinebat Persidem; et Antigenes, cujus sub imperio phalanx erat Macedonum); invidiam verens, quam tamen effugere non potuit, si potiùs ipse, alienigena, summi imperii potiretur, quàm alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo: *in principiis* nomine Alexandri statuit tabernaculum, in eoque sellam auream cum sceptro ac diademate jussit poni, eòque omnes quotidiè convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur; credens minore se invidiâ fore, si, specie imperii nominisque simulatione Alexandri, bellum videretur administrare. Quod et fecit: nam quum non ad Eumenis *principia*, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodam modo latebat, quum tamen per eum unum gererentur omnia.

CAP. VIII. *Eumenes, Antigoni victor, veteranorum licentiâ impeditur.*

HIC in Parætacis cum Antigono conflixit, non acie instructâ, sed in itinere, cumque malè ac-

ceptum in Mediam hiematum coëgit redire. Ipse in finitimâ regione Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit; sed militum id cogebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri Magni quæ Asiam peragraverat, deviceratque Persas, inveteratâ cum gloriâ, tum etiam licentiâ, non parere se ducibus, sed imperare postulabat, ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est ne faciant quod illi fecerunt suâ intemperantiâ nimiâque licentiâ, ut omnia perdant, neque minùs eos cum quibus steterint, quàm adversùs quos fecerint. Quòd si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat, neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumpserant, non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam; longèque inter se discesserant. Hoc Antigonus quum comperisset, intelligeretque se parem non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duæ erant viæ, quà ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri: quarum brevior per loca deserta, quæ nemo incolebat propter aquæ inopiam; ceterùm dierum erat ferè decem: illa autem, quâ omnes commeabant, altero tantò longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa, omniumque rerum

abundans. Hâc si proficisceretur, intelligebat priùs adversarios rescituros de suo adventu quàm ille tertiam partem confecisset itineris sui: sin per loca sola contenderet, sperabat se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam imperavit quàm plurimos utres atque etiam culeos comparari; post hæc pabulum; præterea cibaria cocta dierum decem; utque quàm minimè fieret ignis in castris. Iter quod habebat omnes celat.

CAP. IX. *Eumenes callido consilio hostem deludit.*

SIC paratus, quà constituerat proficiscitur. Dimidium ferè spatium confecerat, quum ex fumo castrorum ejus suspicio allata est ad Eumenem hostem appropinquare. Conveniunt duces, *quæritur quid opus sit facto.* Intelligebant omnes tàm celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quàm Antigonus affuturus videbatur. Hîc, omnibus titubantibus, et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait : « Si celeritatem velint adhibere, et imperata facere, quod antè non fecerint, se rem expediturum. Nam quòd diebus quinque hostis transire posset, se effecturum ut non minùs totidem dierum spatio retardaretur. Quarè circumirent, suas quisque copias contraheret. » Ad Antigoni autem refrenandum im-

petum tale capit consilium : certos mittit homines ad infimos montes qui obvii erant itineri adversariorum, hisque præcipit ut primâ nocte quàm latissimè possint ignes faciant quàm maximos, atque hos secundâ vigiliâ minuant, tertiâ perexiguos reddant; et, assimulatâ castrorum consuetudine, suspicionem injiciant hostibus his locis esse castra, ac de eorum adventu esse prænuntiatum : idemque posterâ nocte faciant. Quibus imperatum erat diligenter præceptum curant. Antigonus, tenebris obortis, ignes conspicatur, credit de suo adventu esse auditum, et adversarios illùc suas contraxisse copias. Mutat consilium; et quoniam imprudentes adoriri non posset, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosæ viæ capit, ibique diem unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda jumenta; quò integriore exercitu decerneret.

CAP. X. *Eumenes à suis proditur : victor victo in custodiam traditur.*

SIC Eumenes callidum imperatorem vicit consilio, celeritatemque impedivit ejus : neque tamen multùm profecit; nam invidiâ ducum cum quibus erat, perfidiâque militum Macedonum veteranorum, quum superior prælio discessis-

set, Antigono est deditus, quum exercitus ei ter antè, separatis temporibus, jurâsset se eum defensurum, nec unquàm deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent quàm eum non prodere. Atque hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservâsset, si per suos esset licitum, quòd ab nullo se plus adjuvari posse intelligebat in his rebus quas impendere jam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemæus, opibus jam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt ii qui circà erant; quòd videbant, Eumene recepto, omnes præ illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeò erat incensus, ut nisi magnâ spe maximarum rerum leniri non posset.

Cap. XI. *Eumenes impatiens supplicium postulat.*

Itaque quum eum in custodiam dedisset, et præfectus custodum quæsisset *quemadmodùm servari vellet*: *Ut acerrimum*, inquit, *leonem, aut ferocissimum elephantum*. Nondùm enim statuerat eum conservaret, nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum; et qui, propter odium, fructum oculis ex ejus casu capere vellent; et qui, propter veterem amicitiam, colloqui consolarique cuperent; multi etiam

qui ejus formam cognoscere studebant, qualis esset quem tàm diù tàmque valdè timuissent, cujus in pernicie positam spem habuissent victoriæ. At Eumenes, quum diutiùs in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiæ, « se mirari quarè jam tertium diem sic teneretur; non enim hoc convenire Antigoni prudentiæ ut sic deuteretur victo; quin, aut interfici aut missum fieri juberet. » Hic quum ferociùs Onomarcho loqui videretur : « Quid ? tu, inquit, animo si isto eras, cur non in prælio occidisti potiùs quàm in potestatem inimici venires? » Huic Eumenes : « Utinàm quidem istud evenisset! inquit : sed eò non accidit, quòd nunquàm cum fortiore sum congressus; non enim cum quoquam arma contuli quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium, sed amicorum perfidiâ, decidi. » Neque id falsum; nam et dignitate fuit honestâ, et viribus ad laborem ferendum firmis, neque tàm magno corpore quàm figurâ venustâ.

CAP. XII. *Eumenes, de consilii sententiâ, inediâ tentatus, ferro consumitur.*

DE hoc Antigonus, quum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hîc quum plerique omnes primò perturbati admirarentur,

non jam de eo sumptum esse supplicium à quo tot annos adeò essent malè habiti, ut sæpè ad desperationem forent adducti, quique maximos duces interfecisset; deniquè in quo uno esset tantùm, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent; interfecto, nihil habituri negotii essent; postremò, si illi redderet salutem, quærebant quibus amicis esset usurus; sese enim cum Eumene apud eum non futuros: hic, cognitâ consilii voluntate, tamen usquè ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tùm autem, quum vereretur ne qua seditio exercitûs oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri jussit. Nam negabat se ei vim allaturum, qui aliquandò fuisset amicus. Hic tamen non ampliùs quàm triduum fame fatigatus, quum castra moverentur, insciente Antigono, jugulatus est à custodibus.

CAP. XIII. *Eumene vivo, nemo ducum regis nomen sumpsit. Honestum ejus funus.*

SIC Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ab anno vigesimo (ut suprà ostendimus) septem annos Philippo apparuisset, et tredecim apud Alexandrum eumdem locum obtinuisset; in his uni equitum alæ præfuisset; post autem Alexandri Magni mortem imperator exercitûs

duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset; captus non Antigoni virtute, sed Macedonum perjurio, talem habuit exitum vitæ. De quo quanta fuerit omnium opinio eorum qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facilè potest judicari, quòd nemo, Eumene vivo, rex appellatus est, sed præfectus. Iidem post hujus occasum statim regium ornatum nomenque sumpserunt; neque quod initio prædicârant, se Alexandri liberis regnum servare, id præstare voluerunt, et, uno propugnatore sublato, quid sentirent aperuerunt. Hujus sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemæus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit. Hi militari honestoque funere, comitante toto exercitu, humaverunt, ossaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque ejus deportanda curârunt.

XIX. PHOCION.

Cap. I. *Phocion bonus et pauper; repudiat munera.*

Phocion, Atheniensis. Etsi sæpè exercitibus præfuit, summosque magistratus cepit, tamen

multò ejus notior integritas est vitæ, quàm rei militaris labor. Itaque hujus memoria est nulla; illius autem magna fama : ex quo, cognomine Bonus est appellatus. Fuit enim perpetuò pauper, quum ditissimus esse posset propter frequentes delatos honores, potestatesque summas quæ ei à populo dabantur. Hic quum à rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facilè careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summà paupertate tantam paternam tueri gloriam; his ille : « Si meî similes erunt, idem hic, inquit, agellus illos alet qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam. »

CAP. II. *Phocion senex in invidiam incurrit ob tradendam Antipatro urbem : exilium Demosthenis : proditum Piræum.*

EIDEM quum propè ad annum octogesimum prospera mansisset fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium. Primò cum Demade, de urbe tradendâ Antipatro, consenserat; ejusque consilio Demosthenes cum ceteris qui benè de republicâ mereri existimabantur plebiscito in exilio erant expulsi.

Neque in eo solùm offenderat, quòd patriæ malè consuluerat, sed etiam quòd amicitiæ fidem non præstiterat : namque auctus adjutusque à Demosthene, eum quem tenebat ascenderat gradum, quum adversùs Charetem eum subornaret; ab eodem in judiciis, quum capitis causam diceret, defensus aliquoties, liberatus discesserat. Hunc non solùm in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maximè uno crimine : quia, quum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandri præfectum, insidiari Piræo Atheniensium à Dercyllo moneretur, idemque postularet ut provideret ne commeatibus civitas privaretur; hìc, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multò pòst Nicanor Piræo est potitus. Ad quem recuperandum, sine quo Athenæ omninò esse non possunt, quum populus armatus concurrisset, ille non modò neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem præesse voluit.

CAP. III. *Phocion exilio multatur, et causam dicit apud Philippum.*

ERANT eo tempore Athenis duæ factiones; quarum una populi causam agebat, altera optimatum. In hâc erant Phocion et Demetrius Pha-

lereus : harum utraque Macedonum patrociniis nitebatur; nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Cassandro sentiebant. Interìm à Polyperchonte Cassander Macedoniâ pulsus est. Quo facto populus superior factus, statìm duces adversariæ factionis, capitis damnatos, patriâ propulit; in his Phocionem et Demetrium Phalereum : deque eâ re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo petèrent ut sua decreta confirmaret. Hîc eòdem profectus est Phocion. Quò ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsâ quidem apud Polyperchontem, jussus est dicere; namque is tùm regis rebus præerat. Hic quum ab Agnonide accusatus esset, quòd Piræum Nicanori prodidisset, ex consimili sententiâ in custodiam conjectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

Cap. IV. *Phocion damnatus, et ad supplicium datus, sepelitur à servis.*

Hùc ubi perventum est, quum propter ætatem pedibus jam non valeret, vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti; quum alii, reminiscentes veteris famæ, ætatis misererentur; plurimi verò irâ exacuerentur propter proditionis suspicionem Piræi, maximèque quòd ad-

versùs populi commoda in senectute steterat. Quà de re ne perorandi quidem ei data est facultas et dicendi causam. Indè judicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecim viris, quibus ad supplicium, more Atheniensium, publicè damnati tradi solent. Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrymans dixisset, « O quàm indigna perpeteris, Phocion! » Huic ille, « At non inopinata, inquit, hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses. » In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque à servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

Cap. I. *Timoleon, patriâ liberatâ, fratrem sustulit tyrannum.*

Timoleon, Corinthius. Sine dubio magnus, omnium judicio, hic vir exstitit; namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, ut patriam, in quâ erat natus, oppressam à tyranno liberaret, et à Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelleret, totamque Siciliam multos annos bello vexatam, à barba-

risque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortunâ conflictatus est, et, id quod difficilius putatur, multò sapientiùs tulit secundam quàm adversam fortunam. Nam quum frater ejus Timophanes, dux à Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupâsset, particepsque regni posset esse, tantùm abfuit à societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriæ legibus obtemperare sanctius duxerit quàm imperare patriæ. Hâc mente, per haruspicem communemque affinem, cui soror, ex eisdem parentibus nata, nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modò manus non attulit, sed ne aspicere quidem fraternum sanguinem voluit; nam, dùm res conficeretur, procul in præsidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc præclarissimum ejus facinus non pari modo probatum est ab omnibus; nonnulli enim læsam ab eo pietatem putabant, et invidiâ laudem virtutis obterebant. Mater verò post id factum neque domum ad se filium admisit, neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus verbis adeò est commotus, ut nonnunquàm vitæ finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

CAP. II, *Timoleon Dionysium depulsum Siciliâ Corinthum misit: Icetam vicit; Pœnos fudit; Mamercum cepit.*

INTERIM Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursùs Syracusarum potitus est. Cujus adversarii opem à Corinthiis petiverunt, ducemque, quo in bello uterentur, postulârunt. Hùc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium totâ Siciliâ depulit. Quum interficere posset, noluit, tutòque ut Corinthum perveniret effecit, quòd utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii sæpè adjuti fuerant. Cujus benignitatis memoriam volebat exstare, eamque præclaram victoriam ducebat in quâ plus esset clementiæ quàm crudelitatis; postremò ut non solùm auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem, et ex quanto regno, ad quam fortunam, detrusisset. Post Dionysii decessum cum Icetâ bellavit, qui adversatus fuerat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quòd ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimessum flumen fugavit, ac satis habere coëgit si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliæ tenebant. Cepit

risque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortunà conflictatus est, et, id quod difficilius putatur, multò sapientiùs tulit secundam quàm adversam fortunam. Nam quum frater ejus Timophanes, dux à Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupàsset, particepsque regni posset esse, tantùm abfuit à societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriæ legibus obtemperare sanctius duxerit quàm imperare patriæ. Hâc mente, per haruspicem communemque affinem, cui soror, ex eisdem parentibus nata, nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modò manus non attulit, sed ne aspicere quidem fraternum sanguinem voluit; nam, dùm res conficeretur, procul in præsidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc præclarissimum ejus facinus non pari modo probatum est ab omnibus; nonnulli enim læsam ab eo pietatem putabant, et invidiâ laudem virtutis obterebant. Mater verò post id factum neque domum ad se filium admisit, neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus verbis adeò est commotus, ut nonnunquàm vitæ finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

Cap. II, Timoleon Dionysium depulsum Siciliâ Corinthum misit: Icetam vicit; Pœnos fudit; Mamercum cepit.

Interìm Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursùs Syracusarum potitus est. Cujus adversarii opem à Corinthiis petiverunt, ducemque, quo in bello uterentur, postulârunt. Hùc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium totâ Siciliâ depulit. Quum interficere posset, noluit, tutòque ut Corinthum perveniret effecit, quòd utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii sæpè adjuti fuerant. Cujus benignitatis memoriam volebat exstare, eamque præclaram victoriam ducebat in quâ plus esset clementiæ quàm crudelitatis; postremò ut non solùm auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem, et ex quanto regno, ad quam fortunam, detrusisset. Post Dionysii decessum cum Icetà bellavit, qui adversatus fuerat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quòd ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimessum flumen fugavit, ac satis habere coëgit si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliæ tenebant. Cepit

etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

CAP. III. *Timoleon, instauratis insulæ rebus, imperium deponit.*

Quibus rebus confectis, quum, propter diuturnitatem belli, non solùm regiones sed etiam urbes desertas videret, conquisivit quos potuit; primùm Siculos, deindè Corintho arcessivit colonos, quòd ab his initio Syracusæ erant conditæ. Civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiones divisit; urbium mœnia disjecta, fanaque deleta, refecit; civitatibus leges libertatemque reddidit; ex maximo bello tantum otium toti insulæ conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam muniverat Dionysius ad urbem obsidendam, à fundamentis disjecit; cetera tyrannidis propugnacula demolitus est, deditque operam ut quàm minimè multa vestigia servitutis manerent. Quum tantis esset opibus ut etiam invitis imperare posset, tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret, maluit se diligi quàm metui. Itaque cùmprimùm potuit imperium deposuit, et pri-

vatus Syracusis, quod reliquum vitæ fuit, vixit. Neque verò id imperitè fecit : nam quod ceteri reges imperio vix potuerunt, hic benevolentià tenuit. Nullus honos huic defuit, neque posteà Syracusis res ulla gesta est publica de quâ priùs sit decretum, quàm Timoleontis sententiâ cognitâ : nullius unquàm consilium non modò antelatum, sed ne comparatum quidem est. Neque id magis benevolentiâ factum est quàm prudentiâ.

CAP. IV. *Timoleon, oculis captus, vehiculo fertur; Fortunæ sacellum constituit.*

HIC quum ætate jam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit : quam calamitatem ita moderatè tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eò minùs privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum, quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vehiculo quæ videbantur dicebat. Neque hoc illi quisquam tribuebat superbiæ; nihil enim unquàm neque insolens neque gloriosum ex ore ejus exiit : qui quidem, quum suas laudes audiret prædicari, nunquàm aliud dixit quàm « Se in eâ re maximas diis gratias agere, atque habere, quòd quum Siciliam

recreare constituissent, tùm se potissimùm ducem esse voluissent. » Nihil enim rerum humanarum sine deorum numine agi putabat : itaque suæ domi sacellum Αὐτοματίας constituerat, idque sanctissimè colebat. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserunt casus. Nam prælia maxima natali die suo fecit omnia ; quo factum est ut ejusdem natalem festum haberet universa Sicilià. Huic quidam Laphystius, homo petulans et ingratus, vadimonium quum vellet imponere, quòd cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent qui procacitatem hominis manibus coërcere conarentur, Timoleon oravit omnes ne id facerent : « Namque id ut Laphystio ceterisque liceret se maximos labores summaque adiisse pericula; hanc enim speciem libertatis esse si omnibus quod quisque vellet legibus experiri liceret. » Idem, quum quidam, Laphystii similis, nomine Demænetus, in concione populi, de rebus gestis ejus detrahere cœpisset, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit, « Nunc demùm se voti esse damnatum, namque hoc à diis immortalibus semper precatum ut talem libertatem restituerent Syracusanis, in quâ cuivis liceret de quo vellet impunè dicere. » Hic quum diem supremum obiisset, publicè à Syracusanis in

gymnasio, quod Timoleonteum appellatur, totâ celebrante Siciliâ, sepultus est.)

XXI. DE REGIBUS.

CAP. I. *Reges nomine Spartani; potestate clariores, Cyrus, Darius, Xerxes, duo Artaxerxes, reges Persarum.*

Hi ferè fuerunt Græciæ gentis duces qui memoriâ digni videantur, præter reges. Namque eos attingere noluimus, quòd omnium res gestæ separatìm sunt relatæ: neque tamen hi admodùm sunt multi. Lacedæmonius autem Agesilaüs nomine, non potestate, fuit rex, sicut ceteri Spartani. Ex his verò qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos judicamus, Persarum Cyrus, et Darius Hystaspis filius; quorum uterque privatus, virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas in prælio cecidit; Darius senectute diem obiit supremum. Tres sunt prætereà ejusdem generis, Xerxes, et duo Artaxerxes Macrochir et Mnemon. Xerxi maximè est illustre, quòd maximis post hominum memoriam exercitibus terrâ marique bellum intulit Græciæ. At Macrochir præcipuam habet laudem amplissimæ pul-

cherrimæque corporis formæ, quam incredibili ornavit virtute belli; namque illo Persarum nemo fuit manu fortior. Mnemon autem justitiæ famâ floruit, nam quum matris suæ scelere amisisset uxorem, tantùm indulsit dolori, ut eum pietas vinceret. Ex his duo eodem nomine morbo naturæ debitum reddiderunt : tertius ab Artabano præfecto ferro interfectus est.

Cap. II. *Philippus, Alexander, Pyrrhus, Dionysius.*

Ex Macedonum autem genere duo multò ceteros antecesserunt rerum gestarum gloriâ; Philippus Amyntæ filius, et Alexander Magnus. Horum alter Babylone morbo consumptus est. Philippus Ægis à Pausaniâ, quum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Unus Epirotes Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. Is quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior : nam et manu fortis et belli peritus fuit, et id, quod in tyranno non facilè reperitur, minimè libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius rei deniquè cupidus, nisi singularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis: nam dùm id studuit munire, nullius pepercit vitæ quem ejus insidiatorem putaret. Hic quum virtute tyrannidem sibi pepe-

risset, magnâ retinuit felicitate; majorque annos sexaginta natus, decessit florente regno. Neque, in tàm multis annis, cujusquam ex suâ stirpe funus vidit, quum ex tribus uxoribus liberos procreâsset, multique ei nati essent nepotes.

CAP. III. *Ex Alexandri amicis, Antigonus, Demetrius, Lysimachus, Seleucus, Ptolemæus, etc.*

FUERUNT præterea multi reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum ejus imperia ceperunt. In his Antigonus, et hujus filius Demetrius; Lysimachus, Seleucus, Ptolemæus. Ex his Antigonus, quum adversùs Seleucum Lysimachumque dimicaret, in prælio occisus est. Pari leto affectus est Lysimachus à Seleuco: nam, societate dissolutâ, bellum inter se gesserunt. At Demetrius, quum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eò magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello, in custodiâ socer generi periit morbo. Neque ita multò pòst Seleucus à Ptolemæo Cerauno dolo interfectus est; quem ille à patre expulsum Alexandriâ, alienarum opum indigentem, receperat: ipse autem Ptolemæus, quum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vitâ privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non præterire

Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africâ natos præstitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

Cap. I. Hamilcar fortunam Carthaginiensium in melius convertit.

HAMILCAR, Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginiensis. Primo Punico bello, sed temporibus extremis, admodùm adolescentulus, in Siciliâ præesse cœpit exercitui. Quum ante ejus adventum et mari et terrâ malè res gererentur Carthaginiensium, ipse, ubi affuit, nunquàm hosti cessit, neque locum nocendi dedit, sæpèque è contrario, occasione datâ, hostem lacessivit, semperque superior discessit. Quo facto, quum penè omnia in Siciliâ Pœni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eò loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses, classe, apud insulas Ægates, à C. Lutatio consule Romanorum superati, statuerunt belli finem facere, eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat belli cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quòd patriam, exhaustam sumptibus, diutiùs calamitatem belli ferre non

posse intelligebat ; sed ita ut statim mente agitaret, si paululùm modò res essent refectæ, bellum renovare, Romanosque armis persequi, donicùm aut virtute vicissent, aut victi manum dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit : in quâ tantâ fuit ferociâ, ut, quum Catulus negaret « se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, armis relictis, Siciliâ decederent, succumbente patriâ, ipse periturum se potiùs dixerit, quàm cum tanto flagitio domum rediret : non enim suæ esse virtutis arma à patriâ accepta adversùs hostes adversariis tradere. » Hujus pertinaciæ cessit Catulus.

CAP. II. *Hamilcar, pace factâ, ferro rebelles afflixit, et otium patriæ restituit.*

AT ille, ut Carthaginem venit, multò aliter ac sperabat rempublicam se habentem cognovit : namque, diuturnitate externi mali, tantùm exarsit intestinum bellum, ut nunquàm pari periculo fuerit Carthago, nisi quum deleta est. Primò mercenarii milites, qui adversùs Romanos fuerant, desciverunt, quorum numerus erat viginti millium. Hi totam abalienârunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnârunt. Quibus malis adeò sunt Pœni perterriti, ut auxilia etiam à Romanis petiverint, eaque impetraverint. Sed extremò,

quum propè jam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solùm hostes à muris Carthaginis removit, quum ampliùs centum millia facta essent armatorum, sed etiam eò compulit ut, locorum angustiis clausi, plures fame quàm ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africæ, restituit patriæ. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit. Totâ Africâ tantum otium reddidit, ut nullum in eâ bellum videretur multis annis fuisse.

CAP. III. *Hamilcar, in Hispaniam missus, Hannibalem filium secum duxit, et Hasdrubalem, cui filiam despondit.*

REBUS his ex sententiâ peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quò faciliùs causa bellandi reperiretur, effecit ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur; eòque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat præterea cum eo adolescens illustris et formosus, Hasdrubal, quem nonnulli diligi turpiùs quàm par erat ab Hamilcare loquebantur: non enim maledici tanto viro deesse poterant. Quo factum est ut, à præfecto morum, Hasdrubal cum eo vetaretur esse. Huic ille filiam suam in matri-

monium dedit, quòd moribus eorum interdici non poterat socero gener. De hoc ideò mentionem fecimus, quòd, Hamilcare occiso, ille exercitui præfuit, resque magnas gessit, et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium, ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium. At Hamilcar, posteaquàm mare transiit, in Hispaniamque venit, magnas res secundâ gessit fortunâ; maximas bellicosissimasque gentes subegit; equis, armis, viris, pecuniâ, totam locupletavit Africam. Hic quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquàm in Hispaniam venerat, in prælio pugnans adversùs Vettones, occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maximè concitâsse videtur secundum bellum Punicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eò est perductus, ut interire, quàm Romanos non experiri, mallet.

XXIII. HANNIBAL.

CAP. I. *Hannibal, omnibus ducibus major, suorum debilitatur invidiâ.*

HANNIBAL, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus

quum propè jam ad desperátionem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solùm hostes à muris Carthaginis removit, quum ampliùs centum millia facta essent armatorum, sed etiam eò compulit ut, locorum angustiis clausi, plures fame quàm ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africæ, restituit patriæ. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit. Totâ Africâ tantum otium reddidit, ut nullum in eâ bellum videretur multis annis fuisse.

Cap. III. *Hamilcar, in Hispaniam missus, Hannibalem filium secum duxit, et Hasdrubalem, cui filiam despondit.*

Rebus his ex sententiâ peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quò faciliùs causa bellandi reperiretur, effecit ut imperator cum exercitu i[n] Hispaniam mitteretur; eòque secum duxit fi[...]balem annorum novem. Erat præ-
[...]dolescens illustris et formosus,
[...]em nonnulli diligi turpiùs quàm
[...]amilcare loquebantur : non enim
[...]o viro deesse poterant. Quo fact[...]
[...]fecto morum, Hasdrubal c[...]
[...]sse. Huic ille filiam suam

monium dedit, quòd moribus eorum interdici non poterat socero gener. De hoc ideò mentionem fecimus, quòd, Hamilcare occiso, ille exercitui præfuit, resque magnas gessit, et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium, ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium. At Hamilcar, posteaquàm mare transiit, in Hispaniamque venit, magnas res secundâ gessit fortunâ; maximas bellicosissimasque gentes subegit; equis, armis, viris, pecuniâ, totam locupletavit Africam. Hic quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquàm in Hispaniam venerat, in prælio pugnans adversùs Vettones, occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maximè concitâsse videtur secundum bellum Punicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eò est perductus, ut interire, quàm Romanos non experiri, mallet.

XXIII. HANNIBAL.

Cap. I. *Hannibal, omnibus ducibus major, suorum debilitatur invidiâ.*

[illegible]IBAL, Ham[illegible]s filius, Carthaginiensis. [illegible]um est, [illegible] dubitat, ut populus

Romanus omnes gentes virtute superârit, non est inficiandum Hannibalem tantò præstitisse ceteros imperatores prudentiâ, quantò populus Romanus antecedebat fortitudine cunctas nationes: nam quotiescunquè cum eo congressus est in Italiâ, semper discessit superior; quòd, nisi domi civium suorum invidiâ debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut hæreditate relictum odium paternum erga Romanos sic confirmavit, ut priùs animam quàm id deposuerit; qui quidem quum patriâ pulsus esset, et alienarum opum indigeret, nunquàm destiterit animo bellare cum Romanis.

CAP. II. *Hannibal contra Romanos concitat Philippum et Antiochum, ob hæreditarium in eos odium.*

NAM, ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium his temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. Hunc tantâ cupiditate incendit bellandi, ut usquè à Rubro mari arma conatus sit inferre Italiæ. Ad quem quum legati venissent Romani, qui de ejus voluntate explorarent, darentque operam consiliis clandestinis ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tanquam ab ipsis corruptum,

alia atque anteà sentire, neque id frustrà fecissent; idque Hannibal comperisset, seque ab interioribus consiliis segregari vidisset: tempore dato adiit ad regem, eique quum multa de fide suâ et odio in Romanos commemorâsset, hoc adjunxit: « Pater, inquit, meus Hamilcar, puerulo me, utpotè non ampliùs novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Jovi optimo maximo hostias immolavit. Quæ divina res dùm conficiebatur, quæsivit à me vellemne secum in castra proficisci. Id quum libenter accepissem, atque ab eo petere cœpissem ne dubitaret ducere; tùm ille, *Faciam* inquit, *si fidem mihi quam postulo dederis*; simulque ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eamque, ceteris remotis, tenentem jurare jussit nunquàm me in amicitiâ cum Romanis fore. Id ego jusjurandum patri datum usquè ad hanc diem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat quin reliquo tempore eâdem mente sim futurus. Quarè, si quid amicè de Romanis cogitabis, non imprudenter fecceris si me celâris; quum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis si non me in eo principem posueris.

CAP. III. *Hannibal imperator Hispaniam subigit, Saguntum expugnat, per Pyrenæum saltum et Alpes in Italiam transit.*

Hâc igitur ætate cum patre in Hispaniam profectus est. Cujus post obitum, Hasdrubale imperatore suffecto, equitatui omni præfuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id Carthaginem delatum publicè comprobatum est. Sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus, imperator factus, proximo triennio omnes gentes Hispaniæ bello subegit; Saguntum, fœderatam civitatem, vi expugnavit; tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispaniâ reliquit; tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenæum transiit; quacunque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit; neminem nisi victum dimisit. Ad Alpes posteaquàm venit, quæ Italiam ab Galliâ sejungunt, quas nemo unquàm cum exercitu ante eum, præter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodiè saltus Graius appellatur); Alpicos, conantes prohibere transitum, concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque ut eâ elephantus ornatus ire posset, quâ anteà unus homo inermis vix poterat repere. Hàc copias traduxit, in Italiamque pervenit.

Cap. IV. *Hannibal apud Rhodanum, Padum, Trebiam, Thrasymenum et Cannas, Romanos vincit.*

Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione consule, eumque pepulerat. Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit, saucium indè ac fugatum dimittit. Tertiò, idem Scipio cum collegâ Tiberio Longo apud Trebiam adversùs eum venit; cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Indè per Ligures Apenninum transiit, petens Hetruriam. Hoc itinere adeò gravi morbo afficitur oculorum, ut posteà nunquàm dextro æquè benè usus sit. Quâ valetudine quum etiam premeretur, lecticâque ferretur, C. Flaminium consulem apud Thrasymenum cum exercitu insidiis circumventum occidit: neque multò pòst, C. Centenium prætorem, cum delectâ manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. Ibi obviàm ei venerunt duo consules, C. Terentius Varro et L. Paullus Æmilius. Utriusque exercitus uno prælio fugavit; L. Paullum consulem occidit, et aliquot prætereà consulares; in his Cn. Servilium Geminium, qui anno superiore fuerat consul.

CAP. V. *Hannibal Fabio verba dat: Rufum Gracchum, Marcellum superat.*

HÂC pugnâ pugnatâ, Romam profectus est nullo resistente: in propinquis urbis montibus moratus est. Quùm aliquot ibi dies castra habuisset, et reverteretur Capuam, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se objecit. Hinc, clausus locorum angustiis, noctu sine ullo detrimento exercitûs se expedivit. Fabio, callidissimo imperatori, dedit verba; namque obductâ nocte sarmenta in cornibus jumentorum deligata incendit, ejusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino objectu viso, tantum terrorem injecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam, non ita multis diebus, M. Minucium Rufum, magistrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo perductum in prælium fugavit. Tiberium Sempronium Gracchum iterùm consulem in Lucanis absens in insidias inductum sustulit; Marcum Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est enumerare prælia: quarè hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit quantus ille fuerit. Quandiù in Italiâ fuit, nemo ei in acie

restitit, nemo adversùs eum, post Cannensem pugnam, in campo castra posuit.

CAP. VI. *Hannibal in patriâ vincitur à Scipione.*

HIC invictus, patriam defensum revocatus, bellum gessit adversùs P. Scipionis filium, quem ipse primùm apud Rhodanum, iterùm apud Padum, tertiò apud Trebiam, fugaverat. Cum hoc, exhaustis jam patriæ facultatibus, cupivit in præsentiarum bellum componere, quò valentior posteà congrederetur. In colloquium convenit: conditiones non convenerunt. Post id factum paucis diebus, apud Zamam cum eodem conflixit. Pulsus, incredibile dictu, biduo et duabus noctibus Adrumetum pervenit, quod abest à Zamâ circiter millia passuum trecenta. In hâc fugâ Numidæ, qui simul cum eo acie excesserant, insidiati sunt ei; quos non solùm effugit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumeti reliquos ex fugâ collegit; novis delectibus, paucis diebus, multos contraxit.

CAP. VII. *Hannibal, pace factâ, metuens tradi Romanis, ad Antiochum profugit.*

QUUM in apparando acerrimè esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo seciùs exercitui posteà præfuit, resque in Africâ gessit: itemque Mago

frater ejus, usquè ad P. Sulpicium et C. Aurelium consules. His enim magistratibus, legati Carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent quòd cum his pacem fecissent; ob eamque rem coronâ aureâ eos donarent, simulque peterent ut obsides eorum Fregellis essent, captivique redderentur. His ex senatûs consulto responsum est, « munus eorum gratum acceptumque esse; obsides quo loco rogarent futuros; captivos non remissuros, quòd Hannibalem, cujus operâ susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, et nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem ejus Magonem. » Hoc responso Carthaginienses cognito Hannibalem domum Magonemque revocârunt. Hùc ut rediit, prætor factus est, postquàm rex fuerat anno secundo et vigesimo : ut enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur. In eo magistratu pari diligentiâ se Hannibal præbuit ac fuerat in bello; namque effecit, ex novis vectigalibus, non solùm ut esset pecunia quæ Romanis ex fœdere penderetur, sed etiam superesset quæ in ærario poneretur. Deindè anno post præturam, M. Claudio, L. Furio coss., Romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratiâ missos ratus, prius-

quàm his senatus daretur, navem conscendit clàm, atque in Syriam ad Antiochum profugit. Hâc re palàm factâ, Pœni naves duas, quæ eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt; bona ejus publicârunt, domum à fundamentis disjecerunt; ipsum exulem judicârunt.

CAP. VIII. *Hannibal frustrà Pœnos tentat; fratrem amittit; adversùs Rhodios pugnat.*

AT Hannibal, anno tertio postquàm domo profugerat, L. Cornelio, Q. Minucio coss., cum quinque navibus Africam accessit in finibus Cyrenæorum, si forte Carthaginienses ad bellum, Antiochi spe fiduciâque, inducere posset, cui jam persuaserat ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit. Id ubi Pœni resciverunt, Magonem eâdem quâ fratrem pœnâ affecerunt. Illi desperatis rebus quum solvissent naves, ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est; namque alii naufragio, alii à servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antiochus autem, si tàm in agendo bello parere voluisset consiliis ejus, quàm in suscipiendo instituerat, propiùs Tiberi quàm Thermopylis de summâ imperii dimicâsset. Quem, etsi multa stultè conari vide-

bat, tamen nullâ deseruit in re. Præfuit paucis navibus, quas ex Syriâ jussus erat in Asiam ducere, hisque adversùs Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo quum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse quo cornu rem gessit fuit superior.

CAP. IX. *Hannibal, Antiocho fugato, Cretenses avaros eludit.*

ANTIOCHO fugato, verens ne dederetur (quod sine dubio accidisset si suî fecisset potestatem), Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quò se conferret consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus magno se fore periculo, nisi quid prævidisset, propter avaritiam Cretensium: magnam enim secum pecuniam portabat, de quâ sciebat exîsse famam. Itaque capit tale consilium: amphoras complures complet plumbo, summas operit auro et argento; has, Gortyniis præsentibus, deponit in templo Dianæ, simulans se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem ductis, statuas æneas, quas secum portabat, omnes suâ pecuniâ complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magnâ curâ custodiunt, non tàm à ceteris quàm ab Hannibale, ne quid ille inscientibus his tolleret, secumque asportaret.

Cap. X. *Hannibal Prusiam concitat adversùs Romanos.*

Sic conservatis suis rebus, Pœnus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam, in Pontum pervenit : apud quem eodem animo fuit erga Italiam ; neque aliud quidquam egit, quàm regem armavit et excitavit adversùs Romanos. Quem quum videret domesticis rebus minùs esse robustum, conciliabat ceteros reges, adjungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus ; bellumque inter eos gerebatur et mari et terrâ : quò magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum societatem : quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi : superabatur navium multitudine ; dolo erat pugnandum, quùm par non esset armis. Imperavit quàm plurimas venenatas serpentes vivas colligi, easque in vasa fictilia conjici. Harum quum confecisset magnam multitudinem, die ipso quo facturus erat navale prælium classiarios convocat, hisque præcipit omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, à ceteris tantùm satis habeant

se defendere; id facile illos serpentûm multitudine consecuturos: rex autem quâ nave veheretur ut scirent, se facturum: quem si aut cepissent aut interfecissent, magno his pollicetur præmio fore.

CAP. XI. *Hannibal contra Eumenem pugnans serpentes navibus immittit.*

TALI cohortatione militum factâ, classis ab utrisque in prælium deducitur. Quarum acie constitutâ, priusquàm signum pugnæ daretur, Hannibal, ut palàm faceret suis quo loco Eumenes esset, tabellarium in scaphâ cum caduceo mittit; qui, ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolam ostendens, se regem professus est quærere. Statìm ad Eumenem deductus est, quòd nemo dubitabat aliquid de pace esse scriptum. Tabellarius, ducis nave declaratâ suis, eòdem undè ierat se recepit. At Eumenes, solutâ epistolâ, nihil in eâ reperit nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cujus etsi causam mirabatur, neque reperiebat, tamen prælium statìm committere non dubitavit. Horum in concursu, Bithyni, Hannibalis præcepto, universi navem Eumenis adoriuntur. Quorum vim quum rex sustinere non posset, fugâ salutem petiit; quam consecutus non esset nisi intra sua

præsidia se recepisset, quæ in proximo littore erant collocata. Reliquæ Pergamenæ naves, quum adversarios premerent acriùs, repentè in eas vasa fictilia (de quibus suprà mentionem fecimus) conjici cœpta sunt. Quæ jacta initio risum pugnantibus excitârunt, neque quarè id fieret poterat intelligi. Postquàm autem naves completas conspexerunt serpentibus, novâ re perterriti, quum quid potissimùm vitarent non viderent, puppes averterunt, seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit : neque tùm solùm, sed sæpè aliàs, pedestribus copiis pari prudentiâ pepulit adversarios.

CAP. XII. *Hannibal repetitus à Romanis, et circumsessus, veneno vitam finit.*

QUÆ dùm in Asiâ geruntur, accidit casu ut legati Prusiæ Romæ apud L. Quinctium Flamininum consularem cœnarent ; atque ibi de Hannibale mentione factâ, ex his unus diceret eum in Prusiæ regno esse : id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui, Hannibale vivo, nunquàm se sine insidiis futuros existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui à rege peterent ne inimicissimum suum secum haberet, sibique dederet. His

Prusias negare ausus non est. Illud recusavit, ne id à se fieri postularent quod adversùs jus hospitii esset : ipsi, si possent, comprehenderent; locum ubi esset facilè inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello quod ei ab rege datum erat muneri; idque sic ædificârat ut in omnibus partibus ædificii exitus haberet, semper verens ne usu eveniret quod accidit. Hùc quum legati Romanorum venissent, ac multitudine domum ejus circumdedissent, puer, ab januâ prospiciens, Hannibali dixit plures præter consuetudinem armatos apparere. Qui imperavit ei ut omnes fores ædificii circumiret, ac properè sibi renuntiaret num eodem modo undiquè obsideretur. Puer quum celeriter quid esset renuntiâsset, omnesque exitus occupatos ostendisset, sensit id non fortuitò factum, sed se peti, neque sibi diutiùs vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum habere consueverat, sumpsit.

Cap. XIII. *Hannibal, bellis districtus, litteris operam dedit.*

Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo. Quibus consulibus interierit non convenit :

namque Atticus, M. Claudio Marcello et Q. Fabio Labeone coss., mortuum in annali suo scriptum reliquit; at Polybius, L. Æmilio Paulo et Cn. Bæbio Tamphilo; Sulpicius autem, P. Cornelio Cethego et M. Bæbio Tamphilo. Atque hic tantus vir, tantisque bellis districtus, nonnihil temporis tribuit litteris; namque aliquot ejus libri sunt, græco sermone confecti : in his, ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asiâ rebus gestis. Hujus bella gesta multi memoriæ prodiderunt : sed ex his duo qui cum eo in castris fuerunt, simulque vixerunt quandiù fortuna passa est, Philænius, et Sosilus Lacedæmonius; atque hoc Sosilo Hannibal litterarum græcarum usus est doctore. Sed nos tempus est hujus libri facere finem, et Romanorum explicare imperatores, quò faciliùs, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint possit judicari.

XXIV. M. PORCIUS CATO.

Ex libro secundo Cornelii Nepotis.

Cap. I. *Cato adolescens, miles, quæstor, ædilis, prætor, Ennii Romam promotor.*

Cato, ortus municipio Tusculo. Adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, ver-

satus est in Sabinis, quòd ibi hæredium à patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censurâque habuit collegam (ut M. Perpenna Censorinus narrare solitus est), Romam demigravit; in foro esse cœpit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque. Q. Fabio Maximo, M. Claudio Marcello coss., tribunus militum in Siciliâ fuit. Indè ut rediit, castra secutus est C. Claudii Neronis: magnique opera ejus æstimata est in prælio apud Senam, quo cecidit Asdrubal, frater Hannibalis. Quæstor obtigit P. Cor. Scipioni Africano consuli: cum quo non pro sortis necessitudine vixit, namque ab eo perpetuâ dissensit vitâ. Ædilis plebis factus est cum C. Helvio. Prætor, provinciam obtinuit Sardiniam; ex quâ quæstor, superiore tempore, ex Africâ decedens, Q. Ennium poëtam deduxerat: quod non minoris æstimamus quàm quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

Cap. II. *Cato consul Hispaniam sortitus est. Censor, inimicitias reipublicæ causâ suscepit.*

Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem; exque eâ triumphum deportavit. Ibi quum diutiùs moraretur, P. Scipio Africanus consul ite-

rùm, cujus in priore consulatu quæstor fuerat, voluit eum de provinciâ depellere, et ipse ei succedere. Neque hoc per senatum efficere potuit, quum quidem Scipio in civitate principatum obtineret, quòd tùm non potentiâ, sed jure, respublica administrabatur. Quâ ex re iratus, senatu peracto, privatus in urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco factus, severè præfuit ei potestati: nam et in complures nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, quâ re luxuria reprimeretur, quæ jam tùm incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta, usquè ad extremam ætatem, ab adolescentiâ, reipublicæ causâ, suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus, non modò nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

CAP. III. *Catonis elogium, studia, scripta.*

In omnibus rebus singulari fuit prudentiâ et industriâ. Nam et agricola solers, et reipublicæ peritus, et jurisconsultus, et magnus imperator, et probabilis orator, et cupidissimus litterarum fuit. Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum in eis progressum fecit, ut non facilè reperire possis, neque de Græcis, neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab

adolescentiâ confecit orationes. Senex historias scribere instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani; secundus, et tertius, undè quæque civitas orta sit Italica : ob quam rem omnes Origines videtur appellâsse. In quarto autem bellum Punicum primum; in quinto, secundum. Atque hæc omnia capitulatìm sunt dicta. Reliqua bella pari modo persecutus est usquè ad præturam Ser. Galbæ, qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit quæ in Italiâ Hispaniisque viderentur admiranda : in quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina. Hujus de vitâ et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatìm de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. Quarè studiosos Catonis ad illud volumen relegamus.

XXV. VITA T. POMPONII ATTICI.

Ex Cornelio Nepote.

CAP. I. *Atticus, clarus parente, ingenio et studio.*

POMPONIUS Atticus, ab origine ultimâ stirpis Romanæ generatus, perpetuò à majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem. Patre

usus est diligente, indulgente, et, ut tùm erant tempora, diti, in primisque studioso litterarum. Hic, prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, summa suavitas oris ac vocis, ut non solùm celeriter arriperet quæ tradebantur, sed etiam excellenter pronunciaret : quâ ex re in pueritiâ nobilis inter æquales ferebatur, clariùsque exsplendescebat quàm generosi condiscipuli animo æquo ferre possent ; itaque incitabat omnes studio suo : quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius, C. filius, M. Cicero, quos consuetudine suâ sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuò fuerit carior.

CAP. II. *Atticus, Sulpicii causâ, et Cinnano tumultu, Athenas delatus, pecuniâ juvit Marium et Athenienses.*

PATER maturè decessit. Ipse adolescentulus, propter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi ; namque Anicia, Pomponii consobrina, nupserat M. Servio, fratri Sulpicii. Itaque, interfecto Sulpicio, posteaquàm vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin al-

terutram partem offenderet, dissociatis animis civium, quum alii Sullanis, alii Cinnanis, faverent partibus, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit. Neque eò seciùs adolescentem Marium, hostem judicatum juvit opibus suis; cujus fugam pecuniâ sublevavit. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eòdem magnam partem fortunarum trajecit suarum. Hîc ita vixit, ut universis Atheniensibus meritò esset carissimus; nam, præter gratiam quæ jam adolescentulo magna erat, sæpè suis opibus inopiam eorum publicam levavit: quum enim versuram facere publicè necesse esset, neque ejus conditionem æquam haberent, semper se interposuit atque ita, ut neque usuram unquàm ab iis acceperit, neque longiùs quàm dictum esset eos debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare nam neque indulgendo inveterascere horum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium aliâ quoque liberalitate; nam universos frumento donavit, ita ut singulis sex modii tritici darentur; qui modus mensuræ medimnus Athenis appellatur.

CAP. III. *Atticus Athenis honoratus.*

Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus, videretur. Quò factum est ut huic omnes honores, quos possent, publicè haberent, civemque facere studerent. Quo beneficio ille uti noluit, quòd nonnulli ita interpretantur amitti civitatem Romanam aliâ adscitâ. Quandiù affuit, ne qua sibi statua poneretur restitit; absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi et Piliæ locis sanctissimis posuerunt. Hunc enim in omni procuratione reipublicæ actorem auctoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quòd in eâ potissimùm urbe natus est in quâ domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eamdem et patriam haberet et dominam. Hoc specimen prudentiæ, quòd quum in eam civitatem se contulisset quæ antiquitate, humanitate, doctrinâ, præstaret omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus.

CAP. IV. *Atticus, Sullæ carus, Romam remigrat.*

Hùc ex Asiâ Sulla decedens quum venisset, quandiù ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis humanitate et doctrinâ. Sic enim græcè loquebatur, ut Athenis natus videretur; tanta autem erat suavitas sermonis latini,

ut appareret in eo nativum quemdam leporem esse, non adscitum. Idem poëmata pronunciabat et græcè et latinè sic, ut suprà nihil posset. Quibus rebus factum est ut Sulla nunquàm eum à se dimitteret, cuperetque secum deducere. Cui quum persuadere tentaret, « Noli, oro te, inquit Pomponius, adversùm eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem Italiam reliqui. » At Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiscens jussit deferri. Hîc complures annos moratus, quum et rei familiari tantùm operæ daret quantùm non indiligens deberet paterfamilias, et omnia reliqua tempora aut litteris aut Atheniensium reipublicæ tribueret; nihilominùs amicis urbana officia præstitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit, et, si qua res major acta est, non defuit: sicut Ciceroni, in omnibus ejus periculis, singularem fidem præbuit; cui ex patriâ fugienti sestertiûm ducenta et quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cottâ et L. Torquato coss.: quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrymis desiderii futuri dolorem indicaret.

CAP. V. *Atticus asperi Cæcilii hæres: Ciceronis et Hortensii copula.*

HABEBAT avunculum Q. Cæcilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillimâ naturâ. Cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum: Cæcilius enim moriens testamento adoptavit eum, hæredemque fecit ex dodrante; ex quâ hæreditate accepit circiter centies sestertiûm. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni; easque nuptias M. Cicero conciliârat, cum quo à condiscipulatu vivebat conjunctissimè, multò etiam familiariùs quàm cum Quincto, ut judicari possit, plus in amicitiâ valere similitudinem morum quàm affinitatem. Utebatur autem intimè Q. Hortensio, qui iis temporibus principatum eloquentiæ tenebat, ut intelligi non posset uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat ut, inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.

CAP. VI. *Atticus honoribus, litibus, præfecturis, abstinet.*

In republicâ ita est versatus ut semper optimarum partium et esset et existimaretur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quòd non magis eos in suâ potestate existimabat esse qui se iis dedissent, quàm qui maritimis jactarentur. Honores non petiit, quum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem; quòd neque peti more majorum, neque capi possent conservatis legibus, in tàm effusis ambitûs largitionibus, neque retineri sine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad hastam publicam nunquàm accessit. Nullius rei neque præs neque manceps factus est. Neminem suo nomine neque subscribens accusavit. In jus de suâ re nunquàm iit: judicium nullum habuit. Multorum consulum prætorumque præfecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus; honore fuerit contentus; rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Quincto quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum præturam gerere noluisset, asseclam esse prætoris. Quâ in re non solùm dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum sus-

piciones quoque vitaret criminum: quo fiebat ut hujus observantia omnibus esset carior, quum eam officio, non timori neque spei, tribui viderent.

Cap. VII. *Atticus bello Cæsariano, neque Pompeium offendit, neque Cæsarem.*

Incidit Cæsarianum civile bellum quum haberet annos circiter sexaginta. Usus est ætatis vacatione, neque se quòquam movit ex urbe. Quæ amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex suâ re familiari dedit. Ipsum Pompeium non junctum non offendit: nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant: quorum partìm invitissimi castra sunt secuti, partìm summâ cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantoperè Cæsari fuit grata, ut victor quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solùm molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. Sic vetere instituto vitæ effugit nova pericula.

CAP. VIII. *Atticus M. Bruto, occiso Cæsare, amicus, etiam abjecto et fugienti.*

SECUTUM est illud. Occiso Cæsare, quum respublica penes Brutos videretur esse, et Cassium, ac tota civitas se ad eum convertisse videretur; sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens æquali familiariùs quàm hoc sene; neque solùm eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est à quibusdam ut privatum ærarium Cæsaris interfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur. Id facilè effici posse arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est à C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis præstanda sine factione existimaret, semperque à talibus se consiliis removisset, respondit, « si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantùm eæ paterentur; se neque cum quoquam de eâ re collocuturum, neque coiturum. » Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est. Neque multò pòst superior esse cœpit Antonius; ita ut Brutus et Cassius provinciarum quæ iis dicis causâ datæ erant à consulibus, desperatis rebus, in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum

ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto Italiâque cedenti sestertiûm centum millia muneri misit : eidem in Epiro absens trecenta jussit dari. Neque eò magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

CAP. IX. *Atticus ne quidem Antonio hosti judicato inimicus : Fulviæ opitulator.*

SECUTUM est bellum gestum apud Mutinam. In quo si tantùm eum prudentem dicam, minùs quàm debeam prædicem; quum ille potiùs divinus fuerit, si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus augetur neque minuitur. Hostis Antonius judicatus Italiâ cesserat : spes restituendi nulla erat : non solùm ejus inimici, qui tùm erant potentissimi et plurimi, sed etiam amici adversariis ejus se dabant, et in eo lædendo se aliquam consecuturos sperabant commoditatem : familiares insequebantur; uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, quum Ciceronis intimâ familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modò nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed è contrario familiares ejus ex urbe profugientes, quantùm potuit, texit; quibus rebus indiguerunt adjuvit. P. verò Volumnio ex tri-

buit, ut plura à parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviæ, quum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tantâ diligentiâ officium suum præstitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, quum illa fundum secundâ fortunâ emisset in diem, neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit, pecuniamque sine fenore sineque ullâ stipulatione ei credidit; maximum existimans quæstum, memorem gratumque cognosci, simulque aperire se non fortunæ, sed hominibus, solere esse amicum: quæ quum faciebat, nemo eum temporis causâ facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat Antonium rerum potiturum. Sed sensus ejus à nonnullis optimatibus reprehendebatur, quòd parùm odisse malos cives videretur.

Cap. X. *Atticus Antonii proscriptionem evasit.*

Ille autem sui judicii potiùs quid se facere par esset intuebatur, quàm quid alii laudaturi forent. Conversa subitò fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putârat propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque ad adventum imperatorum

de foro decesserat, timens proscriptionem : latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus paulò antè, opem tulerat. Tanta varietas in his temporibus fuit fortunæ, ut modò hi, modò illi in summo essent aut fastigio aut periculo. Habebat secum Q. Gellium Canium, æqualem simillimumque suî. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quòd cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeò conjunctè vixit, ut ad extremam ætatem amicitia eorum creverit. Antonius autem etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solùm ei, sed etiam omnibus ejus amicis, esset inimicus, eosque vellet proscribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii, et ei, quum requisisset ubinàm esset, suâ manu scripsit, « ne timeret, statìmque ad se veniret; se eum et Gellium Canium de proscriptorum numero exemisse. » Ac, ne quod periculum incideret, quòd noctu fiebat, præsidium ei misit. Sic Atticus in summo timore, non solùm sibi, sed etiam ei quem carissimum habebat, præsidio fuit. Neque enim suæ solùm à quoquam auxilium petiit salutis, sed conjunctìm; ut appareret nullam sejunctam sibi ab eo velle fortunam. Quòd si gubernator præcipuâ laude fertur, qui navem ex hieme marique scopuloso servat, cur non singularis ejus existimetur prudentia,

qui ex tot tàmque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit ?

CAP. XI. *Atticus proscriptis fidelis et utrique fortunæ.*

QUIBUS ex malis ut se emersit, nihil aliud egit, quàm ut plurimis quibus rebus posset esset auxilio. Quum proscriptos, præmiis imperatorum, vulgus conquireret, nemo in Epirum venit cui res ulla defuerit. Nemini non ibi perpetuò manendi potestas facta est : quin etiam, post prælium Philippense, interitumque C. Cassii et M. Bruti, L. Julium Mocillam prætorium, et filium ejus, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortunâ perculsos, instituit tueri, atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari jussit. Difficile enim est omnia persequi, et non necessaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus judicari potest, quòd non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit. Qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minùs póst mortem ejus, quàm florentem, coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit, quòd neque lædebat quemquam, neque, si quam injuriam acceperat, non oblivisci quàm ulcisci malebat. Idem immortali memoriâ percepta retinebat

beneficia; quæ autem ipse tribuerat, tandiù meminerat quoad ille gratus erat qui acceperat. Itaque hic fecit ut verè dictum videatur: « Sui cuique mores fingunt fortunam. » Neque tamen priùs ille fortunam quàm se ipse finxit, qui cavit ne quâ in re plecteretur.

CAP. XII. *Atticus Vipsanio et Antonio solùm usus in deprecandis amicorum periculis.*

His igitur rebus effecit ut M. Vipsanius Agrippa, intimâ familiaritate conjunctus adolescenti Cæsari, quum propter suam gratiam, et Cæsaris potentiam, nullius conditionis non haberet potestatem, potissimùm ejus diligeret affinitatem præoptaretque equitis Romani filiam generosarum nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non enim est celandum) M. Antonius, triumvir reipublicæ constituendæ: cujus gratiâ quum augere possessiones posset suas, tantùm abfuit à cupiditate pecuniæ, ut nullâ in re usus sit eâ nisi in deprecandis amicorum aut periculis aut incommodis. Quod quidem sub ipsâ proscriptione perillustre fuit. Nam quum L. Saufeii, equitis Romani, æqualis sui, qui complures annos, studio ductus philosophiæ, Athenis habitabat, habebatque in Italiâ pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent, consuetu-

dine eâ quâ tùm res gerebantur, Attici labore atque industriâ factum est ut eodem nuncio Saufeius fieret certior se patrimonium amisisse, et recuperâsse. Idem L. Julium Calidium, quem, post Lucretii Catullique mortem, multò elegantissimum poëtam nostram tulisse ætatem verè videor posse contendere, neque minùs virum bonum, optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum à P. Volumnio, præfecto fabrûm Antonii, absentem relatum expedivit. Quod in præsenti utrùm ei laboriosius an gloriosius fuerit difficile fuit judicare : quòd in eorum periculis non secùs absentes quàm præsentes amicos Attico esse curæ cognitum est.

Cap. XIII. *Atticus paterfamilias elegans, non sumptuosus.*

Neque verò minùs ille vir bonus paterfamilias habitus est quàm civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo minùs fuit emax, minùs ædificator. Neque tamen non in primis benè habitavit, omnibusque optimis rebus usus est; nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hæreditate relictam, cujus amœnitas non ædificio sed silvâ constabat : ipsum

enim tectum, antiquitùs constitutum, plus salis quàm sumptûs habebat; in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familiâ, si utilitate judicandum est, optimâ; si formâ, vix mediocri: namque in eâ erant pueri litteratissimi, anagnostæ optimi, et plurimi librarii, ut ne pedisequus quidem quisquam esset qui non utrumque horum pulchrè facere posset. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprimè boni. Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum, domique factum, habuit: quod est signum non solùm continentiæ, sed etiam diligentiæ; nam et non intemperanter concupiscere quod à pluribus videas, continentis debet duci; et potiùs diligentiâ quàm pretio parare, non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; omni diligentiâ munditiam non affluentem affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. Nec hoc præteribo (quanquam nonnullis leve visum iri putem). Quum in primis lautus esset eques Romanus, et non parùm liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, scimus non ampliùs quàm terna millia æris, peræque in singulos menses, ex ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum. At-

que hoc non auditum, sed cognitum prædicamus; sæpè enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus.

CAP. XIV. *Atticus nunquàm sine lectione cœnat: pecuniâ rectè utitur.*

NEMO in convivio ejus aliud acroama audivit quàm anagnosten, quod nos quidem jucundissimum arbitramur, neque unquàm sine aliquâ lectione apud eum cœnatum est: ut non minùs animo quàm ventre convivæ delectarentur. Namque eos vocabat quorum mores à suis non abhorrerent. Quum tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ consuetudine; tantâque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod à patre acceperat, parùm se splendidè gesserit; neque in sestertio centies affluentiùs vixerit quàm instituerat, parique fastigio steterit in utrâque fortunâ. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam sumptuosam villam, neque in Italiâ, præter Ardeatinum et Nomentanum, rusticum prædium; omnisque ejus pecuniæ reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest eum usum pecuniæ, non magnitudine, sed ratione, metiri solitum.

CAP. XV. *Atticus verax in verbis, in negotiis laboriosus.*

MENDACIUM neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate : ut difficile esset intellectu utrùm eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiosè promittebat; quòd non liberalis sed levis arbitrabatur polliceri quod præstare non posset : idem in nitendo quod semel admisisset tantâ erat curâ, ut non mandatam sed suam rem videretur agere. Nunquàm suscepti negotii eum pertæsum est : suam enim existimationem in eâ re agi putabat, quâ nihil habebat carius; quo fiebat ut omnia M. et Q. Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, Auli Torquati, multorum præterea equitum Romanorum, negotia procuraret. Ex quo judicari poterat non inertià, sed judicio, fugisse reipublicæ procurationem.

CAP. XVI. *Atticus humanus, Ciceronis perfamiliaris.*

HUMANITATIS verò nullum afferre majus testimonium possum, quàm quòd adolescens idem seni Sullæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum æqualibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixerit, ut judicare

difficile sit cui ætati fuerit aptissimus, quanquam eum præcipuè dilexit Cicero ut ne frater quidem ei Quinctus carior fuerit aut familiarior. Ei rei sunt indicio, præter eos libros in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usquè ad extremum tempus, ad Atticum missarum : quæ qui legat, non multùm desideret historiam contextam eorum temporum : sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, ac mutationibus reipublicæ, perscripta sunt, ut nihil in his non appareat et facilè existimari possit prudentiam quodam modo esse divinationem. Nòn enim Cicero ea solùm, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit; sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

Cap. XVII. *Atticus pius et doctus.*

De pietate autem Attici quid plura commemorem; quum hoc ipsum verè gloriantem audierim in funere matris suæ, quam extulit annorum nonaginta, quum esset septem et sexaginta, se nunquàm cum matre in gratiam rediisse, nunquàm cum sorore fuisse in simultate, quam prope æqualem habebat? quod est signum, aut nullam unquàm inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc eâ fuisse in suos indulgentiâ,

ut, quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit naturâ solùm, quanquam omnes ei paremus, sed etiam doctrinâ. Nam et principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur.

Cap. XVIII. *Atticus peritus antiquitatis, genealogiæ, poëtices.*

Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator: quam adeò diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit quo magistratus ordinavit. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quæ non, in eo, suo tempore sit notata; et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatìm in aliis libris, ut, M. Bruti rogatu, Juniam familiam à stirpe ad hanc ætatem ordine enumeraverit, notans qui, à quo ortus, quos honores, quibusque temporibus, cepisset: pari modo Marcelli Claudii, Marcellorum, Scipionis Cornelii et Fabii Maximi, Corneliorum, et Fabiorum, et Æmiliorum quoque: quibus libris nihil potest esse dulcius iis qui aliquam cupiditatem habent notitiæ cla-

rorum virorum. Attigit quoque poëticen, credimus, ne ejus expers esset suavitatis : namque versibus, qui honore, rerumque gestarum amplitudine, ceteros Romani populi præstiterunt, exposuit; ita ut, sub singulorum imaginibus, facta magistratusque eorum non ampliùs quaternis quinisve versibus descripserit; quod vix credendum sit tantas res tàm breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber græcè confectus de consulatu Ciceronis. Hactenùs, Attico vivo, edita à nobis sunt.

Cap. XIX. *Atticus morum elegantiâ Octaviani Cæsaris affinitatem consecutus.*

Nunc quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur, et, quantùm poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut suprà significavimus « suos cuique mores plerumquè conciliare fortunam. » Namque hic, contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris divi Julii filii, quum jam antè familiaritatem ejus esset consecutus, nullâ aliâ re quàm elegantiâ vitæ quâ ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortunâ humiliore. Tanta enim prosperitas Cæsarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna quod cuiquam antè detulerit, et conci-

liârit, quod civis Romanus quivit consequi. Nata est autem Attico neptis ex Agrippâ, cui virginem filiam collocârat. Hanc Cæsar vix anniculam Tiberio Claudio Neroni Drusillâ nato, privigno suo, despondit: quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

CAP. XX. *Attici cum Octaviano Cæsare familiaritas non collisa dissensu illius ab Antonio.*

QUAMVIS ante hæc sponsalia non solùm, quum ab urbe abesset, nunquàm ad suorum quemquam litteras misit quin Attico mitteret, quid ageret, in primis quid legeret, quibusque in locis et quandiù esset moraturus, sed et, quum esset in urbe, et, propter suas infinitas occupationes, minùs sæpè quàm vellet Attico frueretur, nullus dies temerè intercessit quo non ad eum scriberet, quo non aliquid de antiquitate ab eo requireret, modò aliquam quæstionem poëticam ei proponeret, interdùm jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, quum ædes Jovis Feretrii, in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuriâ detecta prolaberetur, ut, Attici admonitu, Cæsar eam reficiendam curaret. Neque verò à M. Antonio minùs absens litteris colebatur; adeò ut accuratè ille

exul, tùm his terris quid ageret, quid curæ sibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale sit faciliùs existimabit is qui judicare poterit quantæ sit sapientiæ eorum retinere usum benevolentiamque inter quos maximarum rerum non solùm æmulatio sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Cæsarem atque Antonium, quum se uterque principem, non solùm urbis Romanæ, sed orbis terrarum, esse cuperet.

CAP. XXI. *Atticus, senex, ægrotus, moriendi consilium aperit.*

TALI modo quum VII et LXX annos complêsset, atque ad extremam senectutem non minùs dignitate quàm gratiâ fortunâque crevisset (multas enim hæreditates nullâ aliâ re quàm bonitate est consecutus), tantâque prosperitate usus esset valetudinis, ut annis triginta medicinâ non indiguisset: nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contempserunt; nam putârunt esse tenesmon, cui remedia celeria faciliàque proponebantur. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, præterquàm quos ex curatione capiebat, consumpsisset, subitò tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque

hoc priusquàm ei accideret, postquàm in dies dolores accrescere febresque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessiri jussit, et cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducæum. Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus: « Quantam, inquit, curam diligentiamque in valetudine meâ tuendâ hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil necesse pluribus verbis commemorare; quibus quoniam, ut spero, satisfeci, nihilque reliqui feci quod ad sanandum me pertineret, reliquum est ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui; nam mihi stat alere morbum desinere. Namque his diebus quidquid cibi sumpsi ita produxit vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quarè à vobis peto primùm ut consilium probetis meum, deindè ne frustrà dehortando conemini.»

CAP. XXII. *Atticus inediâ moritur, et sepelitur.*

HÂC oratione habitâ, tantâ constantiâ vocis atque vultûs, ut non ex vitâ sed ex domo in domum videretur migrare; quum quidem Agrippa, eum flens atque osculans, oraret atque obsecraret « ne ad id quod natura cogeret ipse quoque sibi acceleraret, et, quoniam tùm quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret »; preces ejus taciturnâ suâ obstinatione

compressit. Sic quùm biduum cibo se abstinuisset, subitò febris decessit, leviorque morbus esse cœpit. Tamen propositum nihilò seciùs peregit. Itaque, die quinto postquàm id consilium inierat, pridiè kal. april., Cn. Domitio, C. Sosio coss., decessit. Elatus est in lecticulâ, ut ipse præscripserat, sine ullâ pompâ funeris, comitantibus omnibus bonis, maximâ vulgi frequentiâ. Sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæcilii avunculi sui.

VERBA CORNELIÆ,

GRACCHORUM MATRIS,

EX CORNELII NEPOTIS LIBRO EXCERPTA.

Dicis pulchrum esse inimicos ulcisci. Id neque majus neque pulchrius cuiquam atque esse mihi videtur, sed si liceat republicâ salvâ ea persequi. Sed quatenùs id fieri non potest, multo tempore multisque partibus inimici nostri non peribunt, atque uti nunc sunt erunt, potiùs quàm respublica profligetur atque pereat.

EADEM ALIO LOCO.

Verbis conceptis dejerare ausim, præterquàm qui Tiberium Gracchum necârunt, neminem inimicum tantùm molestiæ tantùmque laboris, quantùm te, ob has res mihi tradidisse; quem oportebat omnium eorum quos antehàc habui liberos, partes eorum tolerare, atque curare, ut quàm minimùm sollicitudinis in senectâ haberem, utique quæcunque ageres, ea velles maximè mihi placere, atque utì nefas haberes rerum majorum adversùm meam sententiam quidquam facere: præsertìm mihi, cui parva pars vitæ superest, ne id quidem tàm breve spatium potest opitulari, quin et mihi adverseris, et rempublicam profliges. Deniquè quæ pausa erit, et quandò desinet familia nostra insanire? et quandò modus ei rei haberi poterit? et quandò desinemus et absentes et præsentes molestiis desistere? et quandò perpudescet miscendâ atque perturbandâ republicâ? Sed si omninò id fieri non potest, ubi ego mortua ero, petito tribunatum, post me facito quod lubebit, quum ego non sentiam. Ubi mortua ero, parentabis mihi, et invocabis deum parentem. In eo tempore non pudet te eorum deûm preces expetere, quos, vivos atque præsentes, relictos atque de-

sertos habueris? Ne ille sinat Jupiter te ea perseverare, nec tibi tantam dementiam venire in animum: et si perseveras, vereor ne in omnem vitam tantùm laboris culpâ tuâ recipias, ut in nullo tempore tute tibi placere possis.

FINIS.